AZƏRBAYCAN QİYMƏTLƏNDİRİCİLƏR PALATASI

AZƏRBAYCAN MİLLİ QİYMƏTLƏNDİRMƏ STANDARTLARI (Layihə)

AQP QS 30

Risklərin qiymətləndirilməsi

Bakı, 2026

AQP QS 30 Risklərin qiymətləndirilməsi

Mündəricat	Bəndlər
Giriş	10
Tətbiq sahəsi	20
Tətbiq sahəsindən kənar	30
Anlayışlar	40
Konseptual əsas	50
Marşrutlaşdırma və digər standartlarla sərhədlər	60
İşin əhatə dairəsi və riskin spesifikasiyası	70
Risk təhlilinin nəticələri ilə interfeys	80
Riskin pul ilə ifadədə ölçüləri	90
Perspektiv və dəyər bazası	100
Yanaşmalar və metodlar	110
Məlumat, ehtimal və ekspert mülahizəsi	120
Modellər və proqram təminatı	130
Nəzarət mexanizmləri, sığorta və riskin ötürülməsi	140
Asılılıq, aqreqasiya və ikiqat hesablama	150
Zaman amili, diskontlaşdırma və qiymətləndirmə tarixi	160
Qeyri-müəyyənlik və həssaslıq	170
Risk növləri üzrə xüsusi tələblər	180
Maliyyə hesabatlılığı və tənzimlənən sahələrlə interfeys	190
Sərişdə, mütəxəssislərin cəlb edilməsi və müstəqillik	200
Sənədləşdirmə və hesabat	210
Əlavə	
“Riskin qiymətləndirilməsi” ifadəsinin iki mənası	A10
Riskin pul ölçüləri: hesablama məntiqi və seçim meyarları	A20
Risk növləri üzrə ölçmə xəritəsi	A30
Risk menecmenti IEC 31010 üsullarının qiymətləndirmədə istifadəsi	A40

AQP QS 30 qiymətləndiricidən riski yalnız müəyyən edilmiş risk daşıyıcısına, məruz qalan obyektə, risk hadisəsinə, risk üfüqünə və adı ilə göstərilmiş risk ölçüsünə bağlı olaraq pul ifadəsində qiymətləndirməyi, risk təhlilinin nəticələrini giriş məlumatı kimi yoxlamağı, riski hesablamada yalnız bir dəfə nəzərə almağı, asılılıqları, nəzarət mexanizmlərini və sığortanı açıq ehtimallarla əks etdirməyi, nəticənin qeyri-müəyyənliyini göstərməyi və bütün bunları hesabatda açıqlamağı tələb edir. Riskin pul ölçüsü faktiki itkinin proqnozu və ya zəmanəti deyil, qiymətləndirmə tarixində mövcud olan məlumata əsaslanan ölçüdür. Pul ifadəsi mümkün olmayan risk pula çevrilmir və hesabatda keyfiyyət təsviri ilə ayrıca göstərilir.

10. Giriş

10.01 Bu Standart pul ifadəsi mümkün olan risklərin qiymətləndirilməsini tənzimləyir və “Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra “Qanun”) 4.1.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş istiqamətin risklərə aid hissəsini təfsilatlandırır.

10.02 Standart Milli Qiymətləndirmə Standartları sisteminin II Bölməsinə (qiymətləndirmə istiqamətləri) aiddir və AQP QS 19-un 130.03-cü bəndində nəzərdə tutulmuş ehtiyat kodlardan birini alır. O, AQP

QS 1, AQP QS 2, AQP QS 3 və AQP QS 4 ilə birlikdə oxunur. Qanunun 4.1.8-ci maddəsi üzrə istiqamət standartı olan AQP QS 17-yə münasibətdə bu Standart xüsusi standartdır: risklərin qiymətləndirilməsində onun tələbləri AQP QS 17-nin ümumi tələblərini təfsilatlandırır və onlarla ziddiyyət olduqda üstünlük təşkil edir.

10.03 Standart aşağıdakı normativ hüquqi aktlara əsaslanır:

(a) Qanun, xüsusilə onun 1.1.1-ci (qiymətləndirmə fəaliyyəti), 1.1.4-cü (qiymətləndirmə obyekti), 3.1-ci (Qanunun tətbiq dairəsi), 4.1.8-ci (dəymiş zərərin, əldən çıxmış mənfəətin və risklərin qiymətləndirilməsi), 9-cu (qiymətləndirmənin aparılmasının əsası), 10-cu (qiymətləndirmə hesabatı), 15-ci (qiymətləndiricinin müstəqilliyi), 16-cı (qiymətləndirmənin aparılmasına dair məhdudiyyətlər) və 23-cü (məsuliyyət) maddələri;

(b) Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, xüsusilə 21-ci maddəsi (zərərin əvəzinin ödənilməsi, real zərər və əldən çıxmış fayda) və 50-ci fəsli (sığorta), habelə Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin əməyin mühafizəsinə dair müddəaları (215, 216, 217 və 222-ci maddələr);

(c) "Sığorta fəaliyyəti haqqında", "Aqrar sığorta haqqında", "İcbari sığortalar haqqında", "İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında", "Banklar haqqında", "Mühasibat uçotu haqqında", "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında", "Texniki təhlükəsizlik haqqında", "Fərdi məlumatlar haqqında", "Dövlət satınalmaları haqqında" və "Standartlaşdırma haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları;

(d) Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının (maliyyə bazarlarına nəzarət orqanının) risklərin idarə edilməsinə dair normativ aktları (190.03).

10.04 Standartın hazırlanmasında aşağıdakı sənədlər metodoloji mənbə kimi nəzərə alınmışdır:

(a) 31 yanvar 2025-ci il tarixindən qüvvədə olan Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları (IVS), xüsusilə IVS 100 "Qiymətləndirmə çərçivəsi", IVS 102 "Dəyər bazaları", IVS 103 "Qiymətləndirmə yanaşmaları", IVS 104 "Məlumatlar və girişlər", IVS 105 "Qiymətləndirmə modelləri", IVS 106 "Sənədləşdirmə və hesabat", IVS 220 "Qeyri-maliyyə öhdəlikləri" və IVS 500 "Maliyyə alətləri";

(b) ISO 31000:2022 "Risklərin idarə olunması. Rəhbəredici göstərişlər";

(c) IEC 31010:2025 "Risklərin idarə olunması. Riskləri qiymətləndirmə üsulları" (IEC 31010:2019 əsasında);

(d) ISO 31073:2022 "Risklərin idarə olunması. Lüğət" və ISO 14008:2019 "Ekoloji təsirlərin və onlarla əlaqəli ekoloji aspektlərin pul ifadəsində qiymətləndirilməsi";

(e) Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9, 13 və 17, Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları (MUBS) 36 və 37, İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı (IPSAS) 19;

(f) Bazel Bank Nəzarəti Komitəsinin kredit və əməliyyat riskləri üzrə standartları, Avropa İttifaqının Solvency II çərçivəsində risk marjasının kapital dəyəri metodu, RICS Qlobal Qiymətləndirmə Standartları (VPGA 10, qiymətləndirmənin əhəmiyyətli qeyri-müəyyənliyi) və TEGoVA-nın Avropa Qiymətləndirmə Standartları (EVS 2025).

10.05 IVS-də risklərin qiymətləndirilməsi üzrə ayrıca standart yoxdur. IVS-in ümumi standartları qiymətləndirmə obyektindən asılı olmayaraq tətbiq olunur. IVS 220 qeyri-maliyyə öhdəliklərinin, o cümlədən məhkəmə ehtiyatlarının və şərti öhdəliklərin (20.02(g)), təzminat və zəmanətlərin (20.02(h)) qiymətləndirilməsini, IVS 500 isə maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsində kredit və likvidlik riskinin nəzərə alınmasını əhatə edir. Bu Standart həmin tələbləri pul ifadəsi mümkün olan bütün risk növlərinə şamil edir və onları Azərbaycan Respublikasının hüquqi mühitinə uyğunlaşdırır.

10.06 ISO 31000 və IEC 31010 "Standartlaşdırma haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa görə könüllü tətbiq olunan sənədlərdir. Bu Standart onların üsullarını qiymətləndiricinin istifadə etdiyi metodoloji mənbə kimi tanıyır, həmin üsullardan istifadənin qiymətləndirmə üçün hansı hissədə məcburi olduğunu isə bu Standartın özü müəyyən edir (80-ci bölmə).

10.07 ISO 31000 və IEC 31010-da "riskin qiymətləndirilməsi" ifadəsi riskin idarə edilməsi prosesinin mərhələsini, bu Standartda isə riskin pul ifadəsində ölçülməsini bildirir. Bu iki mənanın fərqi 50.03-cü bənddə və A10 Əlavəsində müəyyən edilir.

10.08 Qanunun 18.4.2 və 19.2.2-ci maddələrinə əsasən qiymətləndirmə yanaşmaları və metodları Palata (onun Ümumi yığıncağı) tərəfindən təsdiq edilir. Bu Standartda göstərilən yanaşma və metodlar həmin səlahiyyət çərçivəsində risklərin qiymətləndirilməsi üçün tanınmış yanaşma və metodlardır. Palata onların tətbiqinə dair metodiki tövsiyələr hazırlaya bilər (Qanunun 20.2.6-cı maddəsi).

10.09 Standart AQP QS 1-də müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edildiyi tarixdən altı ay sonra qüvvəyə minir və həmin tarixdən AQP QS 17-nin 100-cü bölməsi və A40 Əlavəsi risklərin qiymətləndirilməsinə yalnız bu Standarta zidd olmayan hissədə tətbiq olunur.

10.10 AQP QS 17-nin 100-cü bölməsinə və A40 Əlavəsinə uyğunlaşdırıcı dəyişiklik bu Standartla eyni vaxtda təsdiq edilir.

20. Tətbiq sahəsi

20.01 Bu Standart predmeti riskin özünün pul ifadəsində ölçüsü olan bütün qiymətləndirmələrə sifarişin məqsədindən, risk daşıyıcısının hüquqi statusundan və riskin növündən asılı olmayaraq tətbiq olunur.

20.02 Standart, xüsusilə, aşağıdakı risk qruplarına tətbiq olunur (180-ci bölmə):

(a) əmlak riskləri: fiziki itki və zədələnmə riski, təbii hadisələrlə və iqlim dəyişikliyi ilə bağlı risklər;

(b) məsuliyyət riskləri: üçüncü şəxslərə dəyə biləcək zərərə görə mülki məsuliyyət, məhsul və peşə məsuliyyəti, ekoloji risk, texnogen qəza riski və əməyin mühafizəsi ilə bağlı risklər (istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri);

(c) maliyyə riskləri: kredit və kontragent riski, bazar riski (qiymət, faiz dərəcəsi, valyuta məzənnəsi və əmtəə qiymətləri), likvidlik riski;

(d) əməliyyat riskləri, o cümlədən fırıldaqçılıq riski və kiber risk;

(e) biznes və layihə riskləri: biznesin fasiləsi, investisiya və tikinti layihələrinin xərc, müddət və gəlir riskləri, müqavilə, təchizat zənciri və konsentrasiya riskləri, strateji və reputasiya riskləri;

(f) hüquqi, tənzimləyici, ölkə və siyasi risklər;

(g) zəmanətlər, təminatlar və digər şərti öhdəliklər üzrə risklər.

20.03 Standart riskin aşağıdakı pul ölçülərinin müəyyən edilməsinə tətbiq olunur: gözlənilən itki, riskə məruz dəyər, şərti riskə məruz dəyər, gözlənilməyən itki, orta illik itki və təkrarlanma dövrü üzrə itki, mümkün və ehtimal olunan maksimal itki, ssenari itkisi, riskin ötürülməsi dəyəri, risk marjası, riskin cari dəyəri və riskin azaldılması tədbirinin pul effekti (90-cı bölmə).

20.04 Standart sifarişçinin təqdimatı ilə, normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş hallarda və Qanunun 9.2-ci maddəsinə uyğun olaraq məhkəmə, inzibati orqan və ya icra məmuru tərəfindən təyinatla aparılan qiymətləndirmələrə eyni dərəcədə tətbiq olunur. Bu Standarta uyğun hazırlanmış hesabatın ekspertizası AQP QS 25 üzrə aparılır.

20.05 Standart başqa obyektin qiymətləndirilməsi çərçivəsində riskin ayrıca pul ölçüsünün hesablanmasına və hesabatda ayrıca göstərilməsinə də tətbiq olunur, məsələn, girov qiymətləndirməsində kreditorun

kredit riskinin ayrıca ölçülməsi sifariş edildikdə. Bu halda obyektin dəyəri müvafiq istiqamət standartı ilə, riskin ölçüsü isə bu Standartla müəyyən edilir (60.04).

30. Tətbiq sahəsindən kənar

30.01 Bu Standart aşağıdakılara tətbiq olunmur:

(a) Qanunun 3.1-ci maddəsinə əsasən "Sığorta fəaliyyəti haqqında" və "Aqrar sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə tənzimlənən sığorta sinifləri üzrə əmlakın, riskin və zərərin qiymətləndirilməsi (həmin maddədə nəzərdə tutulmuş istisna 30.01(b)-də göstərilir); sığortaçının anderraytinqi, sığorta tarifinin və sığorta haqqının hesablanması, sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılması və aktuari qiymətləndirməsi də bu Standartın predmeti deyil (190.04);

(b) baş vermiş hadisənin nəticəsinin, yəni dəymiş zərərin və əldən çıxmış mənfəətin qiymətləndirilməsi, o cümlədən "İcbari sığortalar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 16.1 və 16.4-cü maddələri üzrə sığortalanmış dövlət və bələdiyyə əmlakına dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi, bu hallar AQP QS 17-nin 80 və 90-cı bölmələri ilə tənzimlənir;

(c) riskin başqa obyektin dəyərinin amili kimi nəzərə alınması (diskont dərəcəsində, kapitallaşma əmsalında, risk mükafatında, pul axınlarında və düzəlişlərdə), bu hal həmin obyektin istiqamət standartı ilə tənzimlənir;

(d) ISO 31000 mənasında riskin qiymətləndirilməsi, risk reyestrinin, risk matrisinin və risk indekslərinin hazırlanması, riskin idarə edilməsi sisteminin qurulması və auditi, əgər bu işlər riskin pul ölçüsünün müəyyən edilməsi ilə nəticələnmirsə;

(e) bankların, sığortaçıların və digər maliyyə institutlarının tənzimləyici kapitalının, prudensial normativlərinin və tənzimləyici ehtiyatlarının normativ aktlarla müəyyən edilmiş düsturlar üzrə hesablanması; bu hesablamalar həmin aktlarla müəyyən edilmiş subyektlərin vəzifəsidir (190.03);

(f) riskin qəbul edilə bilənliyi, risk iştahası və risk limitləri barədə qərarların qəbulu və riskin idarə edilməsi tədbirlərinin seçilməsi, bu qərarlar risk daşıyıcısının səlahiyyətindədir (50.13).

30.02 Sığorta müqaviləsi çərçivəsində aparılmayan və sifarişçinin öz riskini, məsələn, sığorta təminatının həcmi və ya riskin öz üzərində saxlanılması barədə qərar üçün ölçdüyü qiymətləndirmə sığorta sinfi üzrə qiymətləndirmə sayılmır və bu Standartla tənzimlənir. Sığorta bazarının məlumatlarından giriş məlumatı kimi istifadə işi sığorta sinfi üzrə qiymətləndirməyə çevirmir. Sifarişin sığorta münasibətinə aid olub-olmaması şübhə doğurduqda qiymətləndirici sifarişçidən yazılı izahat alır və qərarını iş sənədlərində əsaslandırır. Bu bənd sığortaçının və təkrarsığortaçının sığorta sinifləri üzrə qəbul etdiyi risklərin, o cümlədən onların öz üzərində saxlanılmasının və təkrarsığortaya verilməsinin qiymətləndirilməsinə şamil edilmir (190.04).

30.03 30.01(d)-də göstərilən işlər qiymətləndirici tərəfindən ayrıca xidmət kimi yerinə yetirilə bilər, lakin Qanunun 10-cu maddəsinə uyğun qiymətləndirmə hesabatı kimi rəsmiləşdirilmir və bu Standarta uyğunluq bəyanatını daşımır. Sifariş həm risk təhlilini, həm də riskin pul ifadəsində qiymətləndirilməsini əhatə etdikdə bu hissələr hesabatda ayrıca göstərilir.

40. Anlayışlar

40.01 Bu Standartda AQP QS 1 və AQP QS 3-də müəyyən edilmiş anlayışlar həmin mənada işlədilir. Qanunun 1.2-ci maddəsinə uyğun olaraq digər anlayışlar normativ hüquqi aktlarda verilmiş mənanı

daşıyır. Riskin idarə edilməsi anlayışları, bu bölmədə başqa məna verilmədikdə, ISO 31000, IEC 31010 və ISO 31073-də verilmiş mənada işlədilir.

40.02 Risk qeyri-müəyyənliyin məqsədlərə təsiridir (ISO 31000, 3.1). Təsir gözləniləndən sapmadır və müsbət, mənfi və ya hər ikisi ola bilər. Bu Standartın məqsədləri üçün risk məruz qalan obyektin dəyərində, pul axınlarında və ya öhdəliklərində qiymətləndirmə tarixindən sonra baş verə biləcək və baş verməsi, vaxtı və ya miqyası həmin tarixdə məlum olmayan pul ifadəli sapmadır.

40.03 Riskin qiymətləndirilməsi (bu Standart mənasında) qiymətləndirici tərəfindən riskin adı ilə göstərilmiş risk ölçüsü üzrə qiymətləndirmə tarixinə pul ifadəsində müəyyən edilməsidir. Bu Standartda eyni mənada "riskin pul ifadəsində qiymətləndirilməsi" ifadəsi də işlədilir.

40.04 ISO 31000 mənasında riskin qiymətləndirilməsi riskin müəyyənləşdirilməsindən, riskin təhlilindən və riskin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsindən ibarət ümumi prosesdir (ISO 31000, 6.4). Bu prosesin nəticələri bu Standartda "risk təhlilinin nəticələri" adlanır.

40.05 Məruz qalan obyekt riskin təsirinə məruz qalan əmlak, hüquq, öhdəlik, pul axını, fəaliyyət və ya onların məcmusudur. Məruzqalmanın həcmi məruz qalan obyektin risk hadisəsi baş verdikdə itirilə bilən hissəsinin pul ifadəsidir.

40.06 Risk daşıyıcısı riskin nəticələrini daşıyan və riskin onun perspektivindən ölçüldüyü şəxsdir.

40.07 Risk hadisəsi baş verdiyi təqdirdə məruz qalan obyektə pul ifadəli nəticə doğuran hadisə və ya şəraitin dəyişməsidir. Risk amili dəyişdikdə məruz qalan obyektin dəyərini və ya pul axınlarını dəyişən kəmiyyətdir, məsələn, qiymət, faiz dərəcəsi, valyuta məzənnəsi, tələb. Riskin hərəkətverici amili riskə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən amildir (IEC 31010, 3.4).

40.08 Nəticə risk hadisəsinin və ya risk amilinin dəyişməsinin məruz qalan obyektə pul ifadəsində təsiridir. Mənfi nəticə itki, müsbət nəticə qazanc adlanır.

40.09 Baş vermə ehtimalı və ehtimal IEC 31010-un 3.1 və 3.3-cü bəndlərindəki mənada işlədilir. Ehtimal hadisənin baş vermə mümkünlüyünün 0 ilə 1 arasında ifadə olunan ölçüsüdür. Tezlik müəyyən dövr ərzində hadisələrin gözlənilən sayıdır.

40.10 Risk üfüqü qiymətləndirmə tarixindən başlayan və riskin ölçüldüyü dövrdür.

40.11 İtki paylanması risk üfüqü ərzində mümkün itkilərin və onların ehtimallarının məcmusudur.

40.12 Risk ölçüsü riskin miqyasını ifadə edən göstəricidir (IEC 31010, 6.3.7). Riskin pul ölçüsü pul vahidi ilə ifadə olunan və itki paylanmasından və ya müəyyən edilmiş ssenaridən hesablanan risk ölçüsüdür (90-cı bölmə, A20).

40.13 Gözlənilən itki (Gİ) itki paylanmasının ehtimallarla çəkilmiş orta qiymətidir.

40.14 Riskə məruz dəyər (RMD) müəyyən edilmiş etibarlılıq səviyyəsində risk üfüqü ərzində aşılmayan itki həddidir (IEC 31010, B.7.2).

40.15 Şərti riskə məruz dəyər (ŞRMD) müəyyən edilmiş etibarlılıq səviyyəsindən 1-ə qədər bütün etibarlılıq səviyyələri üzrə RMD-nin orta qiymətidir. Kəsilməz paylanmada o, RMD-ni aşan itkilərin gözlənilən qiymətinə bərabərdir (IEC 31010, B.7.3). IEC 31010 bu ölçünü "gözlənilən itkilər (ES)" də adlandırır. Bu Standartda 40.13-də müəyyən edilmiş gözlənilən itki ilə qarışdırılmaması üçün həmin ölçü yalnız ŞRMD adlanır.

40.16 Gözlənilməyən itki RMD və ya ŞRMD ilə gözlənilən itki arasındakı fərqdir.

40.17 Orta illik itki (OİL) bir illik risk üfüqü üçün gözlənilən itkidir. Təkrarlanma dövrü itkinin müəyyən həddi aşmasının illik ehtimalının tərs qiymətidir.

40.18 Mümkün maksimal itki (MMİ) ağlabatan ən ağır ssenaridə aktiv və passiv nəzarət mexanizmlərinin işləmədiyi və itkini yalnız risk zonasının fiziki sərhədlərinin məhdudlaşdırdığı fərz edildikdə məruz qalan obyektin itirə biləcəyi ən böyük məbləğdir. Ehtimal olunan maksimal itki (EMİ) eyni ssenaridə

nəzarət mexanizmlərinin normal işlədiyi fərz edildikdə itirilə biləcək ən böyük məbləğdir. Ssenari itkisi müəyyən edilmiş ssenari baş verdikdə məruz qalan obyektin itkisinin məbləğidir. IEC 31010-un 6.3.7.1-ci bəndində nəticəyə əsaslanan ölçülərə nümunə kimi "yol verilən maksimum itki" və "mümkün maksimal itki" göstərilir; bu Standartda nəticəyə əsaslanan ölçülər yalnız bu bənddə verilmiş mənada işlədilir və həmin terminlərlə eyniləşdirilmir.

40.19 Riskin ötürülməsi dəyəri riski üzərinə götürən bazar iştirakçısının qiymətləndirmə tarixində tələb edəcəyi kompensasiyadır. O, gözlənilən itkinin cari dəyərindən, risk marjasının cari dəyərindən və riskin ötürülməsi ilə bağlı xərclərdən ibarətdir.

40.20 Risk marjası gözlənilən itkidən artıq, nəticələrin məbləği və vaxtı üzrə qeyri-müəyyənliyin daşınmasına görə tələb olunan kompensasiyadır. MHBS 17-də oxşar anlayış "qeyri-maliyyə riski üzrə risk düzəlişi" adlanır (37-ci bənd).

40.21 Daxili risk nəzarət mexanizmlərinin işləmədiyi fərz edildikdə ölçülən riskdir. Qalıq risk nəzarət mexanizmlərinin nəzərdə tutulduğu kimi işlədiyi fərz edildikdə ölçülən riskdir (IEC 31010, 6.3.7.1). Ümumi ölçü sığortadan və digər risk ötürülməsindən əvvəl, xalis ölçü isə onlardan sonra hesablanan ölçüdür (140.04). IEC 31010-un 6.3.7.1-ci bəndində "ümumi risk" və "xalis risk" terminləri "daxili risk" və "qalıq risk" ilə sinonim kimi işlədilir; bu Standartda "ümumi" və "xalis" sözləri yalnız risk ötürülməsindən əvvəl və sonra hesablanan ölçünü bildirir.

40.22 Aqreqasiya bir neçə riskin ölçülərinin vahid ölçüdə birləşdirilməsidir. Diversifikasiya effekti ayrı-ayrı risklərin ölçülərinin cəmi ilə aqreqasiya edilmiş ölçü arasındakı fərqdir.

40.23 Keyfiyyət əsaslı və yarı-kəmiyyət əsaslı risk ölçüləri təsviri və ya sıralı şkalalara əsaslanan ölçülərdir, o cümlədən risk matrisi, ballar və risk indeksləri (IEC 31010, 6.3.7.1, B.8.6, B.10.3). Onlar riskin pul ölçüsü deyil.

40.24 Stress ssenarisi ehtimalı aşağı, nəticəsi ağır olan və ağlabatan şəkildə mümkün hesab edilən ssenaridir.

40.25 Qiymətləndirmə riski dəyərin nəzərdə tutulan istifadə üçün uyğun olmaması mümkünlüyüdür (IVS, Lüğət, 10.37). Riskin ölçüsünün qeyri-müəyyənliyi qiymətləndirmə riskinə təsir edir (170.05).

40.26 Bu Standartda "ehtimal" termini yalnız 40.09-da göstərilən mənada işlədilir. AQP QS 2 və AQP QS 3-də nəzərdə tutulan ehtimallar və xüsusi ehtimallar (ingilis dilində "assumptions" və "special assumptions"; Palatanın bəzi sənədlərində "ehtimal" və "xüsusi ehtimal" də adlanır) qarışıqlığın qarşısını almaq üçün bu Standartda yalnız "ehtimal" və "xüsusi ehtimal" adlanır.

50. Konseptual əsas

50.01 Risk özü əmlak deyil. Qanunun 1.1.4-cü maddəsi qiymətləndirmə obyektini əmlak kimi, 4.1.8-ci maddəsi isə risklərin qiymətləndirilməsini ayrıca istiqamət kimi müəyyən edir. Bu iki norma aşağıdakı kimi uzlaşdırılır: qiymətləndirmə obyekti riskə məruz qalan əmlak, hüquq, öhdəlik və ya fəaliyyətdir, qiymətləndirmənin nəticəsi isə həmin məruzqalmanın risk ölçüsü üzrə pul ifadəsidir. Məruz qalan obyekt müəyyən edilmədən risk qiymətləndirilmir. Məruz qalan obyektə bağlanmamış "ölkə riski", "sahə riski" və ya "bazar riski" kimi ümumi anlayışlar pul ifadəsində qiymətləndirmə obyekti ola bilməz.

50.02 Riskin pul ifadəsi beş sualın cavabı ilə müəyyən edilir: kimin riski (risk daşıyıcısı), nəyin riski (məruz qalan obyekt və məruzqalmanın həcmi), hansı hadisə və ya amil üzrə (risk hadisəsi və ya risk amili), hansı dövrdə (risk üfüqü) və hansı ölçü ilə (risk ölçüsü). Bu suallardan biri cavabsız qaldıqda alınan rəqəm müəyyən riskin ölçüsü deyil və qiymətləndirmə nəticəsi kimi təqdim edilə bilməz (70.02).

50.03 Eyni ifadənin iki mənası. ISO 31000 və IEC 31010-da riskin qiymətləndirilməsi riskin idarə edilməsi prosesinin mərhələsidir və onun nəticəsi riskin əhəmiyyəti barədə qərar üçün məlumatdır. Bu nəticə keyfiyyət, yarı-kəmiyyət və ya kəmiyyət əsaslı ola bilər. Qanunun 4.1.8-ci maddəsi mənasında riskin

qiymətləndirilməsi isə qiymətləndirmə fəaliyyətinin növüdür və onun nəticəsi Qanunun 10-cu maddəsinə uyğun hesabatda təqdim edilən pul ifadəli ölçüdür. Birincinin nəticələri ikinci üçün giriş məlumatıdır (80-ci bölmə). Birincinin aparılması ikincini əvəz etmir, ikincinin aparılması isə riskin əhəmiyyəti barədə qərar demək deyil (A10).

50.04 Riskin ölçüsü tək rəqəm deyil, paylanmanın xülasəsidir. Risk, bir qayda olaraq, nəticələrin ehtimal paylanması ilə təsvir olunur və hər hansı tək göstərici paylanmanın yalnız bir xüsusiyyətini əks etdirir (IEC 31010, 6.3.7.1). Buna görə nəticə həmişə ölçünün adı ilə təqdim edilir. Ölçünün adı göstərilmədən "riskin dəyəri", "riskin məbləği" və ya "riskin qiyməti" ifadələrinin nəticənin adı kimi işlədilməsi yolverilməzdir.

50.05 Ölçü sifarişin sualına cavab verir. Gözlənilən itki orta hesabla nə qədər itiriləcəyi sualına, RMD və ŞRMD pis ssenaridə nə qədər itirilə biləcəyi sualına, MMİ və EMİ ən ağır ağlabatan ssenaridə nə qədər itirilə biləcəyi sualına, riskin ötürülməsi dəyəri isə riskin başqasına ötürülməsi üçün nə qədər ödəniləcəyi sualına cavab verir. Ölçü sifarişin məqsədinə uyğun seçilir (70.03, A20.12). Bir ölçünün başqa ölçünün sualına cavab kimi təqdim edilməsi, məsələn, gözlənilən itkinin maksimal itki kimi təqdim edilməsi qiymətləndirmənin nəticəsini təhrif edir (90.18).

50.06 Perspektiv. Eyni məruzqalma müxtəlif risk daşıyıcıları üçün müxtəlif ölçüyə malik ola bilər: kreditor üçün kredit riski, zəmanət verən üçün zəmanət üzrə ödəniş riski, sığortalı üçün sığortadan sonrakı xalis risk. Risk ötürüldükdə yox olmur, onun daşıyıcısı dəyişir. Riski ötürən şəxs üçün ötürülmüş risk kontragent riskinə çevrilir (140.03). Qiymətləndirici riski kimin perspektivindən ölçdüyünü həmişə göstərir və risk daşıyıcısının perspektivindən alınmış ölçünü bazar iştirakçısının perspektivindən alınmış ölçü kimi təqdim etmir (100-cü bölmə).

50.07 Riskin qiymətləndirilməsi gələcəyə yönəlib və qiymətləndirmə tarixinə bağlıdır. Ölçü qiymətləndirmə tarixində məlum olan və ya ağlabatan səylə əldə edilə bilən məlumata əsaslanır. Sonradan baş vermiş hadisə ölçünün düzgünlüyünü təsdiq və ya təkzib etmir: ehtimalı aşağı olan hadisənin baş verməsi ölçünün səhv olduğunu sübut etmir, onun baş verməməsi isə ölçünün şişirdildiyini göstərmir. Faktiki itkinin riskin ölçüsündən fərqlənməsi öz-özlüyündə qiymətləndirmənin qüsuru deyil (160.01).

50.08 Risk ikitərəfli ola bilər. ISO 31000-ə görə risk həm mənfi, həm də müsbət sapmaları əhatə edir. Sifarişçi yalnız mənfi sapmaların ölçülməsini tələb edə bilər və bu, işin əhatə dairəsində və hesabatda göstərilir. Paylanmaya əsaslanan ölçülərdə müsbət və mənfi nəticələr eyni paylanmada nəzərə alınır. Ayrı-ayrı ssenarilər üzrə hesablanmış qazanc və itkilər əsaslandırılmadan bir-biri ilə əvəzləşdirilmir.

50.09 Pul ifadəsinin mümkünlüyü. Risk o halda pul ifadəsində qiymətləndirilir ki, aşağıdakı üç şərt eyni vaxtda ödənilsin:

(a) məruz qalan obyekt və məruzqalmanın həcmi müəyyən edilə bilir;

(b) nəticə bazar, xərc, müqavilə və ya hüquqi əsasla pul ifadəsində ölçülə bilir;

(c) baş vermə ehtimalı obyektiv məlumatla, modellə və ya strukturlaşdırılmış ekspert mülahizəsi ilə qiymətləndirilə bilir, yaxud ehtimal qiymətləndirilə bilmədikdə nəticəyə əsaslanan ölçü (90.13) sifarişin məqsədi üçün kifayətdir.

50.10 50.09(a) və ya 50.09(b) şərti ödənilmədikdə risk pul ifadəsində qiymətləndirilmir. Bu halda qiymətləndirici riski hesabatda keyfiyyət təsviri ilə ayrıca göstərir və onu pul ifadəli nəticəyə daxil etmir (180.25). Pul ifadəsi mümkün olmayan nəticənin şərti əmsallarla, ballarla və ya ixtiyari məbləğlə pula çevrilməsi yolverilməzdir.

50.11 Sıralı şkala pul deyil. Risk matrisinin, balların və risk indekslərinin göstəriciləri sıralı şkalalarda ifadə olunur. Onlar üzərində riyazi əməliyyatlar aparılmır və onlar birbaşa birləşdirilə bilməz (IEC 31010, 6.3.1, 6.3.7.1, 6.3.7.2). Risk balının pul əmsalına vurulması, riskin dərəcəsinə görə dəyərə faiz düzəlişinin tətbiqi və ya "yüksək", "orta", "aşağı" dərəcələrin məbləğə çevrilməsi riskin pul ölçüsü

sayılmır. Sıralı şkalalar yalnız pul ifadəsində ölçüləcək risklərin seçilməsi və prioritetləşdirilməsi üçün istifadə olunur (80.05).

50.12 Risk bir yerdə. Risk hesablamada yalnız bir dəfə nəzərə alınır: ya pul axınlarında, ya diskont dərəcəsində; ya ehtimalda, ya marjada; ya məruz qalan obyektin dəyərində, ya da ayrıca risk ölçüsündə. Bu prinsip MHBS 13-ün B14(c), MUBS 36-nın 56-cı və MUBS 37-nin 43 və 47-ci bəndlərindən irəli gəlir və AQP QS 13-ün 110.05-ci və AQP QS 15-in 90.07-ci bəndlərində müəyyən edilmiş qaydanın bu Standartda tətbiqidir (150.07, 160.05).

50.13 Riskin ölçülməsi riskin idarə edilməsi deyil. Qiymətləndirici riski ölçür. Riskin qəbul edilə bilən olub-olmaması, risk iştahası, limitlər, riskin azaldılması, ötürülməsi və ya qəbul edilməsi barədə qərar risk daşıyıcısına məxsusdur. Qiymətləndirici sifarişçinin tələbi ilə variantların pul effektini ölçə bilər (90.15), lakin variant seçimi barədə tövsiyə vermir və riskin "məqbul" və ya "qəbuledilməz" olduğu barədə nəticə çıxarmır.

50.14 Dəqiqlik məlumatın dəqiqliyindən yüksək ola bilməz. Hətta tam kəmiyyət əsaslı təhlildə giriş qiymətləri adətən təxminidir və nəticəyə məlumatın və metodun imkan verdiyindən yüksək dəqiqlik aid edilmir (IEC 31010, 6.3.1). Nəticə yuvarlaqlaşdırılır və onun qeyri-müəyyənliyi göstərilir (170-ci bölmə).

50.15 Riskin pul ölçüsü faktiki itkinin proqnozu, zəmanəti və ya öhdəliyi deyil. O, sığorta ödənişi, sığorta haqqı, tənzimləyici kapital, mühasibat ehtiyatı və ya kompensasiya məbləği deyil, əgər həmin məbləğin müəyyən edilməsi qaydası normativ hüquqi akt və ya hesabatlılıq çərçivəsi ilə ayrıca müəyyən edilməyibsə və iş həmin qayda üzrə aparılmayıbsa (100.08, 190-cı bölmə).

60. Marşrutlaşdırma və digər standartlarla sərhədlər

60.01 Qiymətləndirici sifarişi qəbul edərkən onun bu Standarta aid olub-olmadığını aşağıdakı ardıcıllıqla müəyyən edir:

(a) birinci addım: sifariş Qanunun 3.1-ci maddəsində göstərilmiş sığorta sinifləri üzrə qiymətləndirməyə aiddirmi? Bəli olduqda iş bu Standart üzrə aparılmır (30.01(a), 30.02);

(b) ikinci addım: risk hadisəsi qiymətləndirmə tarixinə qədər baş veribmi və sifarişin predmeti onun nəticəsidirmi? Bəli olduqda AQP QS 17 tətbiq olunur (60.03);

(c) üçüncü addım: sifarişin predmeti riskin ayrıca pul ölçüsüdürmü, yoxsa risk başqa obyektin dəyərinin amilidir? İkinci halda həmin obyektin istiqamət standartı tətbiq olunur (60.04);

(d) dördüncü addım: qiymətləndirmənin məqsədinə aid III Bölmənin hansı standartı bu Standartla birlikdə tətbiq olunur (60.06)?

60.02 60.01-də göstərilən ardıcıllıqla müəyyən edilə bilməyən hallarda AQP QS 19-un 60-cı bölməsində nəzərdə tutulmuş marşrutlaşdırma qaydası tətbiq olunur və qəbul edilmiş qərar iş sənədlərində əsaslandırılır.

60.03 AQP QS 17 ilə sərhəd hadisənin qiymətləndirmə tarixinə münasibətdə vəziyyəti ilə müəyyən edilir: baş vermiş hadisənin nəticəsi dəymiş zərər və ya əldən çıxmış mənfəətdir, baş verməmiş hadisə isə riskdir. Hadisə baş verdikdə və onun nəticələrinin bir hissəsi gələcəkdə yaranacaqsa, həmin nəticələr AQP QS 17 üzrə qiymətləndirilir. Baş vermiş hadisə yeni, hələ baş verməmiş hadisənin ehtimalını yaratdıqda, məsələn, çirklənmənin yayılması və ya zədələnmiş konstruksiyanın sonrakı dağılması ehtimalı, bu yeni hadisə risk kimi bu Standart üzrə qiymətləndirilir. Baş vermiş hadisədən irəli gələn, lakin mövcudluğu, məbləği və ya ödənilməsi hələ qeyri-müəyyən olan öhdəlik və tələblər (məhkəmə iddiaları, şərti öhdəliklər) üzrə ödəniş riskinin ölçüsü bu Standart üzrə, zərərin özünün (real zərər, əldən çıxmış fayda) məbləği isə AQP QS 17 üzrə müəyyən edilir. Bir sifarişdə hər iki hissə olduqda onlar ayrıca hesablanır və ayrıca göstərilir. Eyni itki hər iki hissəyə daxil edilmir.

60.04 Daşınar və daşınmaz əmlakın, müəssisənin, qeyri-maddi aktivlərin, tələb və öhdəliklərin, təbii sərvətlərin qiymətləndirilməsində risk diskont dərəcəsində, pul axınlarında və ya düzəlişlərdə nəzərə alınır və həmin obyektlərin istiqamət standartları ilə tənzimlənir. Bu Standart belə qiymətləndirmələrə yalnız sifarişçi riskin ayrıca pul ölçüsünün hesablanmasını tələb etdikdə tətbiq olunur (20.05). Bu halda ayrıca ölçü obyektin dəyərindən yenidən çıxılmır, əgər obyektin dəyəri həmin riski artıq əks etdirirsə (150.07(c)).

60.05 Ayrı-ayrı istiqamət standartları ilə sərhədlər aşağıdakılardır:

(a) AQP QS 10 və AQP QS 11: əmlakın bazar dəyəri və bərpa dəyəri həmin standartlar üzrə müəyyən edilir və bu Standartda məruzqalmanın həcmi kimi istifadə olunur (100.06);

(b) AQP QS 13: müəssisənin dəyəri AQP QS 13 üzrə, müəssisənin ayrı-ayrı risklərinin, məsələn, alıcı üçün əməliyyat, hüquqi və ya ekoloji risklərin pul ölçüsü isə bu Standart üzrə müəyyən edilir; ikinci nəticə birinci nəticədən yalnız həmin risk birinci nəticədə nəzərə alınmadıqda çıxıla bilər;

(c) AQP QS 14: qiymətli kağızların və törəmə maliyyə alətlərinin, o cümlədən hecinq alətlərinin dəyəri AQP QS 14 üzrə, alətlər portfelinin bazar riskinin ölçüsü isə bu Standart üzrə müəyyən edilir;

(d) AQP QS 15: debitor borcunun, kredit portfelinin və öhdəliyin dəyəri AQP QS 15 üzrə müəyyən edilir və kredit riski həmin dəyərdə bir dəfə nəzərə alınır (AQP QS 15-in 90.07-ci bəndi); kredit riskinin ayrıca pul ölçüsü, məsələn, gözlənilən kredit itkisi və ya portfelin ŞRMD-si bu Standart üzrə müəyyən edilir; şərti öhdəliyin dəyəri AQP QS 15 üzrə müəyyən edildikdə onun ehtimala əsaslanan ölçüsü bu Standartın 90 və 110-cu bölmələrinin metodları ilə hesablana bilər, nəticə isə öhdəliyin dəyəri kimi AQP QS 15 üzrə təqdim edilir; sifarişin predmeti öhdəliyin (zəmanətin) dəyəri olduqda nəticə AQP QS 15 üzrə, risk daşıyıcısı üçün ödəniş riskinin ölçüsü olduqda isə bu Standart üzrə təqdim edilir;

(e) AQP QS 16: geoloji və ehtiyat qeyri-müəyyənliyi ehtiyatların təsnifatı ilə əks etdirilir və bu Standart ehtiyat kateqoriyalarının bir-birinə çevrilməsi üçün istifadə edilmir (AQP QS 16-nın 60.07-ci bəndi); ləğvetmə, rekultivasiya, ekoloji və texnogen risklərin pul ölçüsü bu Standart üzrə müəyyən edilə bilər, lakin ləğvetmə və rekultivasiya öhdəlikləri istifadə hüququnun dəyərindən ayrılmır (AQP QS 16-nın 50.11-ci bəndi).

60.06 Qiymətləndirmənin məqsədinə aid standartlarla əlaqə aşağıdakı kimidir:

(a) girov və kreditləşmə məqsədilə qiymətləndirmədə AQP QS 20 tətbiq olunur; təminatın likvidliyi və realizə riski AQP QS 20-nin 110-cu bölməsi üzrə təhlil edilir, kreditorun kredit riskinin pul ölçüsü isə bu Standart üzrə müəyyən edilir;

(b) Qanunun 9.2-ci maddəsi üzrə təyinatla aparılan qiymətləndirmədə təyinat qaydası AQP QS 22-nin 60-cı bölməsinə uyğun tətbiq olunur;

(c) maliyyə hesabatlılığı məqsədilə qiymətləndirmədə AQP QS 24 tətbiq olunur və risk ölçüsünü hesabatlılıq çərçivəsi müəyyən edir (190-cı bölmə);

(d) bu Standart üzrə hazırlanmış hesabatın ekspertizası AQP QS 25 üzrə aparılır;

(e) süni intellekt alətlərinin tətbiqi AQP QS 5 ilə tənzimlənir.

70. İşin əhatə dairəsi və riskin spesifikasiyası

70.01 İşin əhatə dairəsi AQP QS 2-də müəyyən edilmiş elementlərlə yanaşı riskin spesifikasiyasını ehtiva edir. Riskin spesifikasiyası aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

(a) risk daşıyıcısı;

(b) məruz qalan obyekt, məruzqalmanın həcmi və onun ölçülmə bazası (100.06);

(c) qiymətləndirilən risk hadisələri və ya risk amilləri, onların sərhədləri və qiymətləndirməyə daxil edilməyən risklər;

(d) risk üfüqü;

(e) risk ölçüsü, onun etibarlılıq səviyyəsi və ya ssenarisi;

(f) perspektiv və dəyər bazası (100-cü bölmə);

(g) nəzarət mexanizmləri, sığorta və digər risk ötürülməsi barədə ehtimal: daxili və ya qalıq risk, ümumi və ya xalis ölçü (140-cı bölmə);

(h) müsbət sapmaların nəzərə alınıb-alınmaması (50.08);

(i) nəticənin forması (nöqtə qiyməti, diapazon və ya paylanma) və valyuta.

70.02 Riskin spesifikasiyasının 70.01(a), (b), (c), (d) və (e) elementlərindən hər hansı biri müəyyən edilmədikdə iş başlanmır. Spesifikasiyası tam olmayan riskin ölçüsü bu Standarta uyğun qiymətləndirmə nəticəsi sayılmır.

70.03 Sifarişçi qiymətləndirmənin məqsədini və nəzərdə tutulan istifadəni müəyyən edir, qiymətləndirici isə məqsədə uyğun risk ölçüsünü təklif edir (A20.12). Sifarişçinin tələb etdiyi ölçü məqsədə uyğun olmadıqda, məsələn, kapital tələbinin müəyyən edilməsi üçün yalnız gözlənilən itki tələb edildikdə, qiymətləndirici bu barədə sifarişçini yazılı xəbərdar edir və xəbərdarlıq hesabatda göstərilir.

70.04 Sifarişçi qiymətləndirilən risklərin siyahısını məhdudlaşdıra bilər. Bu halda nəticə yalnız göstərilən risklərin ölçüsü kimi təqdim edilir və "ümumi risk", "obyektin riski" və ya "tam risk" adlandırılmır. Qiymətləndiricinin işin gedişində aşkar etdiyi və siyahıya daxil edilməmiş əhəmiyyətli risklər hesabatda ayrıca qeyd edilir.

70.05 Sifarişçi və ya digər maraqlı şəxs risk ölçüsünün əvvəlcədən müəyyən edilmiş həddə uyğunlaşdırılmasını, məlum risklərin ölçüdən çıxarılmasını və ya nəzarət mexanizmlərinin effektivliyi barədə əsaslandırılmamış ehtimalın qəbul edilməsini tələb edə bilməz (Qanunun 15-ci maddəsi). Belə tələb qoyulduqda və aradan qaldırılmadıqda qiymətləndirici işdən imtina edir.

70.06 Qiymətləndirici işin əhatə dairəsinə uyğun olaraq sifarişçidən aşağıdakı məlumatları tələb edir: itki hadisələrinin tarixçəsi, sığorta müqavilələri və onların şərtləri, risk reyestri və risk təhlilinin digər nəticələri, nəzarət mexanizmlərinin təsviri və onların yoxlanılmasının nəticələri, risk ötürülməsinə dair müqavilələr, hüquqi rəylər, texniki ekspertiza rəyləri və təhlükəsizlik bəyannamələri. Məlumatın təqdim edilməməsi hesabatda məhdudiyyət kimi göstərilir və onun nəticəyə təsiri qiymətləndirilir.

70.07 Tədqiqatın həcmi (AQP QS 2-nin 80-ci bölməsi) riskin növünə uyğun müəyyən edilir. Fiziki, təbii, texnogen və ekoloji risklərdə məruz qalan obyektə baxış, bir qayda olaraq, zəruridir. Baxış aparılmadıqda bu, xüsusi ehtimal kimi göstərilir və onun ölçüyə mümkün təsiri açıqlanır.

70.08 Qanunun 9.1-ci maddəsinə uyğun bağlanan müqavilə riskin spesifikasiyasını ehtiva edir və ya ona istinad edir. Spesifikasiya işin gedişində dəyişdikdə dəyişiklik AQP QS 2-nin 130-cu bölməsinə uyğun rəsmiləşdirilir.

80. Risk təhlilinin nəticələri ilə interfeys

80.01 Qiymətləndirici sifarişçinin və ya üçüncü şəxslərin ISO 31000 və IEC 31010 üzrə hazırladığı risk təhlilinin nəticələrindən, o cümlədən risk reyestrlərindən (IEC 31010, B.10.2), ssenarilərdən, nasazlıq və hadisə ağaclarından, biznesə təsirin təhlilindən və modelləşdirmə nəticələrindən giriş məlumatı kimi istifadə edə bilər. Bu nəticələr IVS 104 mənasında məlumat və girişlərdir və 120-ci bölmənin tələblərinə tabedir.

80.02 Qiymətləndirici risk təhlilinin nəticələrindən istifadə etməzdən əvvəl aşağıdakıları yoxlayır:

(a) təhlilin riskin spesifikasiyasında göstərilmiş riskləri, məruz qalan obyekti və risk üfüqünü əhatə edib-etməməsi;

(b) təhlilin aparıldığı tarixin və istifadə edilmiş məlumatın qiymətləndirmə tarixinə uyğunluğu;

(c) ehtimal ifadələrində hadisənin, zaman çərçivəsinin və əhatə olunan qrupun dəqiq göstərilməsi (IEC 31010, 6.3.5.2);

(d) nəticələrin pul ifadəsində verilməsi və ya pul ifadəsinə çevrilə bilməsi;

(e) nəzarət mexanizmləri barədə ehtimalların açıq göstərilməsi (IEC 31010, 6.3.7.1);

(f) təhlili hazırlayan şəxsin səriştəsi, müstəqilliyi və mümkün qərəzlər (IEC 31010, 6.2.4.1, 6.3.5.2);

(g) nəticələrin digər mövcud məlumatlarla uzlaşması.

80.03 Yoxlamadan keçməyən nəticə ya düzəldilərək istifadə edilir, ya da istifadə edilmir. Düzəlişin əsası iş sənədlərində göstərilir.

80.04 Qiymətləndirici risklərin müəyyənləşdirilməsini və təhlilini özü apardıqda IEC 31010-un 7-ci bölməsinə uyğun olaraq sifarişin məqsədinə, məlumatın mövcudluğuna və tələb olunan nəticənin formasına uyğun üsul seçir. Risklərin müəyyənləşdirilməsi sistemli və təkrarlanan qaydada aparılır və risk mənbələrini, mümkün hadisələri, onların nəticələrini, mövcud nəzarət mexanizmlərini və keçmiş hadisələri əhatə edir (IEC 31010, 6.3.2).

80.05 Keyfiyyət və yarı-kəmiyyət əsaslı nəticələr, o cümlədən risk matrisi, risk indeksləri və Pareto diaqramı yalnız pul ifadəsində ölçüləcək risklərin seçilməsi və prioritetləşdirilməsi üçün istifadə olunur və pul ölçüsünə çevrilmir (50.11).

80.06 Riskin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi, o cümlədən riskin "ağlabatan dərəcədə mümkün qədər aşağı" prinsipinə (ALARP, IEC 31010, B.8.2) uyğunluğunun müəyyən edilməsi qiymətləndiricinin funksiyası deyil (50.13).

80.07 Bütün risklər müəyyənləşdirilə bilməz (IEC 31010, 6.3.2). Hesabatda riskin ölçüsünün yalnız müəyyən edilmiş riskləri əhatə etdiyi göstərilir. Qiymətləndirici müəyyən edilməmiş risklər üçün ixtiyari əlavə məbləğ daxil etmir. Belə əlavə tələb olunduqda o, metodu və əsaslandırması ilə risk marjasının tərkibində göstərilir.

80.08 IEC 31010-un B Əlavəsində təsvir olunmuş üsulların qiymətləndirmədə istifadəsi A40 Əlavəsində göstərilir.

90. Riskin pul ölçüləri

90.01 Qiymətləndirici riskin spesifikasiyasında göstərilmiş ölçünü 90.02 ilə 90.15 arasındakı bəndlərdə müəyyən edilmiş ölçülərdən seçir. Bu ölçülərdən fərqli ölçü yalnız onun tərifi, hesablanma qaydası və sifarişin məqsədinə uyğunluğu hesabatda göstərildikdə tətbiq edilə bilər. Ölçülərin hesablanma məntiqi və seçim meyarları A20 Əlavəsində verilir.

90.02 Gözlənilən itki itki paylanmasının ehtimallarla çəkilmiş orta qiymətidir. O, qərəzsiz olmalı, mümkün nəticələrin diapazonunu, o cümlədən itkinin baş verməməsi ehtimalını əhatə etməli və ssenarilərlə hesablandıqda ən azı iki ssenariyə əsaslanmalıdır (MHBS 9, 5.5.17(a), 5.5.18, B5.5.42).

90.03 Kredit riski üzrə gözlənilən itki defolt ehtimalının (PD), defolt halında itki payının (LGD) və defolt anında məruzqalmanın (EAD) hasili kimi hesablanır (Bazel Bank Nəzarəti Komitəsi, CRE35). Bu üç parametr eyni defolt tərifinə, eyni risk üfüqünə və eyni məruz qalan obyektə aid olmalıdır. Çoxillik üfüqdə hər il üzrə şərtsiz marjinal defolt ehtimalı, yəni əvvəlki illərdə defolt baş vermədən həmin ildə defolt ehtimalı, həmin ilin itki payı və məruzqalması ilə hesablanır və nəticələr diskontlaşdırılaraq toplanır (160.04, A20.03).

90.04 Gözlənilən itki paylanmanın quyruğunu əks etdirmir: ehtimalı aşağı, nəticəsi ağır olan risklə ehtimalı yüksək, nəticəsi kiçik olan risk eyni gözlənilən itkiyə malik ola bilər (IEC 31010, 6.3.7.1). Paylanma əhəmiyyətli dərəcədə asimmetrik olduqda və ya ağır nəticəli, ehtimalı aşağı hadisələr mövcud olduqda gözlənilən itki quyruq ölçüsü (RMD, ŞRMD) və ya maksimal itki ölçüsü ilə birlikdə təqdim edilir.

90.05 RMD üç parametrlə müəyyən edilir: itkinin məbləği, onun aşılmaması ehtimalı (etibarlılıq səviyyəsi) və risk üfüqü (IEC 31010, B.7.2.2). Hesabatda etibarlılıq səviyyəsi, risk üfüqü, paylanmanın alınma üsulu (Monte Karlo simulyasiyası, tarixi simulyasiya və ya analitik üsul) və onun əsas ehtimalları göstərilir. RMD maksimal itki deyil, çünki o, etibarlılıq səviyyəsindən kənarda qalan itkilərin miqyası barədə məlumat vermir (B.7.2.5). RMD itkiyə aid olmasına baxmayaraq müsbət ədəd kimi təqdim olunur (B.7.2.1).

90.06 ŞRMD RMD-ni aşan itkilərin gözlənilən qiymətidir və paylanmanın quyruğuna RMD-dən daha həssasdır (IEC 31010, B.7.3). Quyruq riskləri əhəmiyyətli olduqda və ya bir neçə riskin ölçüləri aqreqasiya edildikdə ŞRMD-yə üstünlük verilir, çünki RMD-dən fərqli olaraq ŞRMD üçün ayrı-ayrı ölçülərin cəmi aqreqasiya edilmiş ölçünün yuxarı həddidir (150.04). ŞRMD hesablanarkən onun etibarlılıq səviyyəsi göstərilir.

90.07 Gözlənilməyən itki gözlənilən itkidən artıq itkilərin ödənilməsi üçün tələb olunan iqtisadi kapitalın göstəricisi kimi istifadə olunur. Onun hansı ölçü (RMD və ya ŞRMD) əsasında hesablandığı və etibarlılıq səviyyəsi göstərilir.

90.08 Təbii və katastrofik risklərdə gözlənilən itki, bir qayda olaraq, orta illik itki kimi, quyruq ölçüsü isə müəyyən təkrarlanma dövrü (məsələn, 100 və ya 250 il) üzrə itki, yəni illik aşılma ehtimalı təkrarlanma dövrünün tərs qiymətinə bərabər olan itki kimi ifadə olunur. Hesabatda itkinin illik məcmu itkinin aşılma ehtimalı (AEP) və ya ilin ən böyük hadisə itkisinin aşılma ehtimalı (OEP) əsasında hesablandığı göstərilir. İllik məcmu itki əsasında hesablanmış təkrarlanma dövrü üzrə itki bir illik üfüqdə müvafiq etibarlılıq səviyyəsindəki RMD-yə uyğundur. Təcrübədə bəzən "ehtimal olunan maksimal itki" adlandırılan təkrarlanma dövrü üzrə itki bu Standartda EMİ adlandırılmır və təkrarlanma dövrü göstərilməklə öz adı ilə təqdim edilir. Təkrarlanma dövrünün göstərilməsi itkinin həmin müddətdə bir dəfə baş verəcəyi demək deyil və hesabatda belə təqdim edilmir.

90.09 MMİ və EMİ ehtimal paylanmasına deyil, müəyyən edilmiş ağır ssenariyə əsaslanan ölçülərdir. Hesabatda ssenarinin təsviri (hadisə, onun miqyası, təsir zonası və eyni vaxtda zədələnən obyektlər), nəzarət mexanizmləri barədə ehtimal və ssenarinin ağlabatan olmasının əsaslandırılması göstərilir. Ssenarinin baş vermə ehtimalı müəyyən edildikdə o da göstərilir, müəyyən edilmədikdə isə hesabatda bu barədə qeyd edilir.

90.10 Riskin ötürülməsi dəyəri gözlənilən itkinin cari dəyərindən, risk marjasının cari dəyərindən və riskin ötürülməsi ilə bağlı xərclərdən ibarətdir. O, bazar iştirakçısının perspektivindən riskin daşınmasına görə tələb ediləcək kompensasiyanı əks etdirir (MHBS 13, B31, B32 və B33; IVS 220). Bazarda risk ötürülməsinin müşahidə olunan qiymətləri, o cümlədən zəmanət komissiyaları, kredit spredləri, hecinq alətlərinin qiymətləri və risk ötürülməsinə dair müqavilələr mövcud olduqda onlar əsas məlumat kimi istifadə olunur (110.02).

90.11 Risk marjası aşağıdakı metodlardan biri ilə müəyyən edilir və metodun seçimi əsaslandırılır:

(a) kapital dəyəri metodu: risk üfüqünün hər dövrü üçün riskin daşınmasına tələb olunan kapital müəyyən edilmiş etibarlılıq səviyyəsində ölçülür, kapital dəyəri dərəcəsinə vurulur və diskontlaşdırılaraq toplanır (A20.10);

(b) etibarlılıq səviyyəsi metodu: risk marjası müəyyən edilmiş etibarlılıq səviyyəsindəki itki ilə gözlənilən itki arasındakı fərq kimi müəyyən edilir; etibarlılıq səviyyəsi kapital tələbinin səviyyəsi kimi deyil, riski üzərinə götürən bazar iştirakçısının tələb edəcəyi kompensasiyaya

uyğun seçilir və əsaslandırılır, bu metodla alınmış marja isə 90.07-də göstərilən gözlənilməyən itki ilə eyniləşdirilmir;

(c) bazar kalibrləməsi metodu: risk marjası müşahidə olunan risk ötürülməsi qiymətlərindən gözlənilən itki və ötürülmə xərcləri çıxıldıqdan sonra qalan hissə kimi müəyyən edilir.

90.12 Risk marjası nəticələrin qeyri-müəyyənliyi ilə birlikdə artır. Ehtimalı aşağı və nəticəsi ağır risklər, uzun müddət, geniş paylanma və risk barədə az məlumat daha yüksək marja ilə, yığılan təcrübə hesabına qeyri-müəyyənliyin azalması isə daha aşağı marja ilə müşayiət olunur (MHBS 17, B91). Hesabatda tətbiq edilən metodla yanaşı ekvivalent etibarlılıq səviyyəsi göstərilir (MHBS 17, 119). Kapital dəyəri dərəcəsi bazar iştirakçılarının riskli kapitala tələb etdiyi gəlirliliyin risksiz dərəcədən artıq hissəsi kimi əsaslandırılır, çünki saxlanılan kapital özü risksiz gəlir əldə edir. Tənzimləyici sənədlərdə müəyyən edilmiş dərəcə, məsələn, Solvency II çərçivəsindəki dərəcə normativ konvensiyadır və bazar sübutu kimi yalnız onun uyğunluğu əsaslandırıldıqda istifadə edilir.

90.13 Nəzarət mexanizmlərindən hansının işləməyəcəyini müəyyən etmək çətin olduqda və ya ehtimalın qiymətləndirilməsi üçün kifayət qədər məlumat olmadıqda nəticəyə əsaslanan ölçülərdən, o cümlədən ssenari itkisindən, MMİ və EMİ-dən istifadə edilir (IEC 31010, 6.3.7.1). Bu halda hesabatda ehtimalın qiymətləndirilmədiyi və nəticənin gözlənilən itki və ya RMD olmadığı açıq göstərilir.

90.14 Risk üfüqü bir ildən çox olduqda və ya itkilər müxtəlif dövrlərdə yarandıqda gözlənilən itkilər və risk marjası qiymətləndirmə tarixinə diskontlaşdırılır və riskin cari dəyəri kimi təqdim olunur (160-cı bölmə). Risk marjası ayrıca hesablandıqda gözlənilən itkilər risksiz dərəcə ilə diskontlaşdırılır; 160.04(b) üsulu yalnız risk marjası ayrıca göstərilmədikdə tətbiq edilir (50.12, 150.07(b)).

90.15 Sifarişçinin tələbi ilə qiymətləndirici riskin azaldılması, ötürülməsi və ya qəbul edilməsi variantlarının pul effektini gözlənilən itkinin və ya riskin ötürülməsi dəyərinin cari dəyərinin azalmasından tədbirin xərcinin cari dəyərini çıxmaqla müəyyən edir (IEC 31010, B.9.2). RMD və ya ŞRMD-nin azalması pul effektinə yalnız kapital dəyəri vasitəsilə, yəni tələb olunan kapitalın azalmasının kapital dəyəri dərəcəsinə hasili kimi çevrildikdə nəzərə alınır. Müqayisə edilən variantlar üzrə ölçülər eyni ölçü, eyni üfüq və eyni ehtimallarla hesablanır. Nəticə variant seçimi barədə qərar üçün məlumatdır və tövsiyə deyil (50.13).

90.16 Riskin ölçüləri bütün iş boyu eyni pul vahidində, eyni qiymət səviyyəsində (nominal və ya real) və eyni zaman vahidində ifadə olunur (IEC 31010, 6.3.7.1). İtkilər müsbət ədəd kimi göstərilir və bu, hesabatda qeyd edilir.

90.17 Paylanma asimmetrik olduqda, quyruq riskləri əhəmiyyətli olduqda və ya nəticə bir neçə məqsəd üçün istifadə ediləcəksə hesabatda birdən çox ölçü təqdim olunur. Bu halda hər bir ölçünün hansı suala cavab verdiyi göstərilir və onlardan hansının əsas nəticə olduğu müəyyən edilir.

90.18 Aşağıdakılar yolverilməzdir:

(a) gözlənilən itkinin maksimal itki və ya ən pis halda itki kimi təqdim edilməsi;

(b) RMD-nin maksimal itki kimi təqdim edilməsi;

(c) MMİ və ya EMİ-nin gözlənilən itki kimi və ya ehtimalı göstərilmədən baş verəcək itki kimi təqdim edilməsi;

(d) risk daşıyıcısının perspektivindən hesablanmış ölçünün bazar dəyəri adlandırılması (100.04);

(e) keyfiyyət və yarı-kəmiyyət əsaslı ölçülərdən alınmış göstəricinin riskin pul ölçüsü kimi təqdim edilməsi (50.11).

100. Perspektiv və dəyər bazası

100.01 Bu Standartda riskin ölçüsü iki perspektivdən birində müəyyən edilir:

(a) risk daşıyıcısının perspektivi: ölçü risk daşıyıcısının öz məruzqalmasına, öz məlumatına, öz nəzarət mexanizmlərinə və öz riski qəbul etmə şəraitinə əsaslanır; gözlənilən itki, RMD, ŞRMD, OİL, MMİ və EMİ, bir qayda olaraq, bu perspektivdən hesablanır;

(b) bazar iştirakçısının perspektivi: ölçü riski üzərinə götürən istənilən iştirakçının tələb edəcəyi kompensasiyaya əsaslanır və subyektə xas amilləri istisna edir; riskin ötürülməsi dəyəri bu perspektivdən hesablanır.

100.02 Risk daşıyıcısının perspektivindən alınmış ölçü AQP QS 3-ün 70-ci bölməsində nəzərdə tutulmuş subyektə xas dəyər bazalarına (investisiya dəyəri) uyğun gəlir və bazar dəyəri deyil.

100.03 Bazar iştirakçısının perspektivindən alınmış riskin ötürülməsi dəyəri riskin ötürülə bilən mövqe (zəmanət, təminat öhdəliyi, risk ötürülməsinə dair müqavilə, şərti öhdəlik) kimi mövcud olduğu hallarda bazar dəyəri kimi təqdim edilə bilər, əgər aşağıdakı şərtlər eyni vaxtda ödənilirsə:

(a) risk mövqeyi hüquqi cəhətdən ötürülə biləndir və ya onun ötürülməsi ağlabatan şəkildə mümkündür;

(b) ölçü bazar iştirakçılarının ehtimallarına əsaslanır;

(c) risk marjası müşahidə olunan bazar məlumatı ilə dəstəklənir və ya kalibrlənir.

100.04 Sifarişin predmeti öhdəliyin özünün dəyəri olduqda iş AQP QS 15 üzrə aparılır (60.05(d)); 100.03 riskin ötürülməsi dəyərinin bu Standart üzrə hesabatda təqdim edilməsinə aiddir. 100.03-ün şərtləri ödənilmədikdə nəticə "bazar dəyəri" adlandırılmır və öz adı ilə, məsələn, "riskin ötürülməsi dəyəri (subyektə xas ehtimallarla)" kimi təqdim edilir.

100.05 Maliyyə hesabatlılığı məqsədilə aparılan qiymətləndirmədə baza və ölçü hesabatlılıq çərçivəsi ilə müəyyən edilir və qiymətləndirici tərəfindən seçilmir (AQP QS 24). Bu Standartda "ədalətli dəyər" termini yalnız MHBS 13 mənasında işlədilir. IVS-in "equitable value" bazası "ekvitabl dəyər" adlanır (AQP QS 24-ün 50.08 və 50.09-cu bəndləri).

100.06 Məruzqalmanın həcmi nəticənin xarakterinə uyğun bazada ölçülür:

(a) fiziki itki və zədələnmədə sifarişin məqsədindən asılı olaraq bərpa (əvəzetmə) dəyəri və ya bazar dəyərinin azalması; seçilmiş baza müvafiq istiqamət standartı (AQP QS 10, AQP QS 11) üzrə müəyyən edilir;

(b) mülki məsuliyyətdə Mülki Məcəllənin 21-ci maddəsinə uyğun olaraq real zərər və əldən çıxmış fayda;

(c) biznesin fasiləsində əldən çıxmış ümumi mənfəət və fasilə dövründə əlavə xərclər;

(d) maliyyə risklərində maliyyə alətinin, tələbin və ya portfelin dəyəri və onun risk amillərinə həssaslığı;

(e) müqavilə risklərində müqavilə ilə müəyyən edilmiş məbləğlər, dəbbə və cərimələr;

(f) normativ hüquqi akt kompensasiyanın və ya zərərin hesablanması qaydasını müəyyən etdikdə həmin qayda.

100.07 Ən səmərəli istifadə anlayışı risk ölçüsünə tətbiq olunmur. Məruzqalmanın həcmi bazar dəyəri ilə ölçüldükdə həmin dəyər ən səmərəli istifadə nəzərə alınmaqla müvafiq istiqamət standartı üzrə müəyyən edilir.

100.08 Normativ hüquqi akt riskin və ya onun nəticəsinin ölçülməsi qaydasını müəyyən etdikdə həmin qayda tətbiq olunur və bu Standartın ona zidd olmayan tələbləri əlavə olaraq yerinə yetirilir. Normativ qayda ilə alınan nəticə ilə bu Standartın metodları ilə alınan nəticə arasında əhəmiyyətli fərq olduqda qiymətləndirici sifarişçinin razılığı ilə hər iki nəticəni ayrıca göstərə bilər. Bu halda normativ qayda ilə alınan nəticə əsas nəticə kimi göstərilir.

110. Yanaşmalar və metodlar

110.01 IVS 103-də müəyyən edilmiş bazar, gəlir və xərc yanaşmaları riskin qiymətləndirilməsinə 110.02, 110.03 və 110.04-cü bəndlərdə göstərilən qaydada tətbiq olunur.

110.02 Bazar yanaşması riskin ötürülməsinin müşahidə olunan qiymətlərinə əsaslanır: zəmanət və akkreditiv komissiyaları, istiqrazların və kreditlərin kredit spredləri, kredit defolt svopları, opsionların və digər hecinq alətlərinin qiymətləri, risk ötürülməsinə dair müqavilələr və sığorta bazarının tarif məlumatları. Müşahidə olunan qiymət risk ölçüsü deyil, riskin ötürülməsinin qiymətidir: o, gözlənilən itkidən başqa risk marjasını, inzibati xərcləri, mənfəəti və tərəfin kredit riskini ehtiva edir. Qiymətləndirici müqayisə edilən qiymətləri əhatə şərtləri, limitlər, azadolma məbləğləri, istisnalar, müddət, kontragent və bazar şəraiti üzrə düzəldir. Gözlənilən itkinin müşahidə olunan qiymətdən ayrılması tələb olunduqda qiymətin tərkibi əsaslandırılır. Bazar qiymətlərindən çıxarılmış defolt ehtimalları risk mükafatını ehtiva edir və bazar iştirakçısının perspektivindən aparılan qiymətləndirmə istisna olmaqla real ehtimal kimi istifadə edilmir.

110.03 Gəlir yanaşması (ehtimal modelləşdirilməsi) itki paylanmasının qurulmasına və ondan risk ölçüsünün hesablanmasına əsaslanır. Əsas metodlar aşağıdakılardır:

(a) tezlik və şiddət modeli: hadisələrin sayı və hər hadisənin itkisi ayrıca modelləşdirilir və birləşdirilir;

(b) struktur kredit modelləri: defolt ehtimalı, defolt halında itki payı və defolt anında məruzqalma ayrıca qiymətləndirilir;

(c) bazar risk amillərinin modelləri: tarixi simulyasiya, analitik (dispersiya və kovariasiya) üsul və Monte Karlo simulyasiyası (IEC 31010, B.7.2.1);

(d) ssenari, qərar ağacı, hadisə ağacı və nasazlıq ağacı modelləri (B.9.3, B.5.6, B.5.7), Bayes şəbəkələri (B.5.3) və Markov modelləri (B.5.9);

(e) katastrofik modellər: hadisə kataloqu üzrə itkilərin təhlükə, məruzqalma, zəiflik və maliyyə modulları vasitəsilə hesablanması;

(f) layihə modelləri: xərc, müddət və gəlir parametrlərinin paylanmalarının Monte Karlo simulyasiyası ilə birləşdirilməsi və nəticənin S-əyriləri ilə təqdim edilməsi (B.10.4).

110.04 Xərc yanaşması nəticənin bərpa, əvəzetmə, ləğvetmə və ya təmizləmə xərcləri ilə ölçülməsində və riskin aradan qaldırılması xərcinin müəyyən edilməsində istifadə olunur. Riskin aradan qaldırılması xərci riskin ölçüsü deyil. O, yalnız tədbir riski tamamilə aradan qaldırdıqda və ya müəyyən edilmiş səviyyəyə endirdikdə riskin ötürülməsi dəyərinin yuxarı həddinin göstəricisi kimi istifadə edilə bilər.

110.05 Qiymətləndirici mümkün olduqda nəticəni birdən çox yanaşma və ya metodla yoxlayır, məsələn, modeldən alınmış gözlənilən itkini bazar qiymətindən ayrılmış gözlənilən itki ilə müqayisə edir. Nəticələr arasında əhəmiyyətli fərq olduqda onun səbəbi təhlil edilir və hesabatda izah olunur. Nəticələrin əsaslandırılmadan orta hesabla uzlaşdırılması yolverilməzdir.

110.06 Metod sifarişin məqsədinə, risk ölçüsünə, məlumatın mövcudluğuna və etibarlılığına, riskin mürəkkəbliyinə və qeyri-müəyyənlik səviyyəsinə uyğun seçilir (IEC 31010, 7.2). Metod risk ölçüsünün tələb etdiyi vahiddə nəticə verməlidir (IEC 31010, 6.3.1).

110.07 Ehtimalın və nəticənin tək qiymətlərinin hasili yalnız bir ssenari riskin təsviri üçün kifayət etdikdə istifadə olunur. Nəticələr paylanma şəklində olduqda, hadisənin bir neçə səbəbi və müxtəlif nəticələri olduqda və ya nəticələr kumulyativ yarandıqda tək hasil məlumat itkisinə səbəb olur və paylanmaya əsaslanan metod tətbiq edilir (IEC 31010, 6.3.7.1).

110.08 Risk məlumatının normal paylanmaya uyğun olduğu əvvəlcədən fərz edilmir (IEC 31010, 6.3.5.1). Paylanmanın forması məlumata əsasən seçilir, onun uyğunluğu yoxlanılır və quyruğun ağırlığı ayrıca təhlil edilir.

110.09 Monte Karlo simulyasiyası tətbiq edildikdə hesabatda və ya iş sənədlərində aşağıdakılar göstərilir: giriş paylanmaları və onların əsaslandırılması, asılılıqların modelləşdirilməsi qaydası, iterasiyaların sayı və nəticənin sabitləşməsinin yoxlanılması, hesablamanın təkrarlanması üçün təsadüfi ədədlər generatorunun başlanğıc qiyməti (IEC 31010, B.5.10).

120. Məlumat, ehtimal və ekspert mülahizəsi

120.01 Məlumat və girişlər IVS 104-ə uyğun olaraq nəzərdə tutulan istifadəyə yararlı olmalı, yəni dəqiq, tam, vaxtında və şəffaf olmalıdır (IVS 104, 30.01, 30.02). Əhəmiyyətli məlumat və girişlərin mənbəyi, seçilməsi və istifadəsi izah edilir, əsaslandırılır və sənədləşdirilir (IVS 104, 50.01; Qanunun 10.2.8-ci maddəsi).

120.02 Riskin qiymətləndirilməsində istifadə olunan məlumat mənbələri, xüsusilə, aşağıdakılardır:

(a) risk daşıyıcısının itki hadisələri tarixçəsi və daxili uçot məlumatları;

(b) sahə, bazar və sığorta statistikası;

(c) dövlət orqanlarının, elmi və monitorinq təşkilatlarının rəsmi məlumatları, o cümlədən seysmik, hidrometeoroloji, ekoloji və qəza statistikası;

(d) reytinq agentliklərinin və kredit bürolarının məlumatları;

(e) bazar qiymətləri və kotirovkalar;

(f) Palatanın vahid məlumat bazası və analitik materialları;

(g) texniki, hüquqi və aktuari rəyləri;

(h) strukturlaşdırılmış ekspert mülahizəsi.

120.03 Ehtimal və ya tezlik göstərildikdə onun aid olduğu hadisə, zaman çərçivəsi və əhatə olunan qrup dəqiq göstərilir. “Ehtimalı 5 faizdir” kimi zaman çərçivəsi və qrupu göstərilməyən ifadə riskin qiymətləndirilməsində istifadə edilmir (IEC 31010, 6.3.5.2). Təsviri terminlər, məsələn, “çox ehtimal ki” və ya “nadir hallarda” kəmiyyət qiymətinə çevrildikdə çevirmə qaydası göstərilir.

120.04 Tarixi tezliklər gələcək ehtimalın əsası kimi yalnız şərait dəyişmədikdə və ya dəyişikliklər üçün düzəliş edildikdə istifadə olunur. İqlim, texnologiya, tənzimləmə, obyektin istismar rejimi və nəzarət mexanizmlərindəki dəyişikliklər tarixi məlumatın təmsilçiliyini azalda bilər. Qiymətləndirici bunları təhlil edir və nəticəsini göstərir.

120.05 Risk daşıyıcısının öz məlumatı az olduqda qiymətləndirici xarici məlumatdan, analoji obyektlərin məlumatından, etibarlılıq çəkiləri ilə birləşdirmədən və Bayes yanaşmasından (IEC 31010, B.5.2) istifadə edə bilər. Öz tarixçəsində itkinin olmaması riskin olmaması kimi qiymətləndirilmir.

120.06 Ehtimal və ya nəticə ekspert mülahizəsinə əsaslandıqda o, strukturlaşdırılmış qaydada, o cümlədən Delfi metodu, nominal qrup metodu və strukturlaşdırılmış müsahibə ilə əldə edilir (IEC 31010, B.1.3, B.1.4, B.1.5). Hesabatda və ya iş sənədlərində ekspertlərin səriştəsi və müstəqilliyi, onlara verilmiş suallar, alınmış qiymətlər, onların birləşdirilməsi qaydası və mümkün qərəzlərin (həddindən artıq inam, ilkin qiymətə bağlanma, əlçatanlıq qərəzi) azaldılması üçün görülmüş tədbirlər göstərilir (IEC 31010, 6.3.5.2).

120.07 Sifarişçinin təqdim etdiyi məlumat, xüsusilə itki tarixçəsi və nəzarət mexanizmlərinin effektivliyi barədə məlumat, mümkün qədər müstəqil mənbələrlə yoxlanılır. Yoxlanıla bilməyən əhəmiyyətli məlumat ehtimal kimi göstərilir (AQP QS 2-nin 100-cü bölməsi).

120.08 Fərdi məlumatlar və konfidensial məlumat “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa və AQP QS 4-ün 140-cı bölməsinə uyğun qorunur. Süni intellekt alətlərindən istifadə AQP QS 5 ilə tənzimlənir.

130. Modellər və proqram təminatı

130.01 Riskin qiymətləndirilməsində istifadə olunan model IVS 105-ə uyğun olaraq nəzərdə tutulan istifadəyə yararlı olmalı və qiymətləndiricinin peşəkar mülahizəsi ilə tamamlanmalıdır (IVS 105, 30.01). Modelin nəticəsi qiymətləndiricinin mülahizəsi olmadan qiymətləndirmə nəticəsi sayılmır.

130.02 Qiymətləndirici modeldən istifadə etməzdən əvvəl aşağıdakıları təsdiq edir (IEC 31010, 6.2.4.1):

(a) konseptual modelin qiymətləndirilən vəziyyəti adekvat təmsil etməsi;

(b) modelin hazırlandığı şərait və hüdudlar çərçivəsində istifadə edilməsi;

(c) modelin əsasını təşkil edən nəzəriyyənin və hesablamaların başa düşülməsi;

(d) parametrlərin və riyazi təsvirlərin seçilməsinin əsaslı olması;

(e) giriş məlumatının dəqiq və etibarlı olması və ya modelin onun etibarlılıq dərəcəsini nəzərə alması;

(f) modelin daxili xətalar olmadan işləməsi;

(g) modelin sabit olması və girişlərdəki kiçik dəyişikliklərə həddindən artıq həssas olmaması.

130.03 Modelin yoxlanılması üçün həssaslıq təhlili, ekstremal ssenarilər üzrə stress testləri, nəticələrin modelin qurulmasında istifadə edilməmiş tarixi məlumatlarla müqayisəsi, modelin başqa şəxs tərəfindən icrasında oxşar nəticə alınmasının təsdiqi və nəticələrin faktiki göstəricilərlə müqayisəsi tətbiq olunur (IEC 31010, 6.2.4.1).

130.04 Yeni proqram təminatı mürəkkəb modeldə istifadə edilməzdən əvvəl nəticəsi məlum olan sadə modeldə sınaqdan keçirilir və sınağın nəticələri saxlanılır (IEC 31010, 6.2.4.2). Alqoritmi və əsas ehtimalları açıqlanmayan kommersiya proqram təminatının nəticəsi yalnız qiymətləndirici onu müstəqil hesablama və ya alternativ metodla yoxladıqda istifadə olunur. Yoxlanıla bilməyən nəticə yeganə əsas kimi istifadə edilmir.

130.05 Katastrofik modellər, kredit skorinqi modelləri, reytinq agentliklərinin defolt statistikası və digər üçüncü şəxs modelləri istifadə edildikdə qiymətləndirici onların əsas ehtimallarını, versiyasını, istifadə edilmiş məlumatın dövrünü və coğrafi əhatəsini bilir və onları məruz qalan obyektin və Azərbaycan Respublikasının şəraitinə uyğunluğu baxımından qiymətləndirir. Uyğunlaşdırma tələb olunduqda o, əsaslandırılır və sənədləşdirilir.

130.06 Modelin istifadəsi qiymətləndirmə riski yaradır (IVS 100, 20-ci bölmə). Nəzarət tədbirlərinin həcmi modelin mürəkkəbliyinə və nəticəyə təsirinə mütənasib olur. Mürəkkəb modellər müstəqil baxışdan keçir; maliyyə alətləri üzrə modellərdə müstəqil baxış və etiraz tələbi IVS 500-dən irəli gəlir.

130.07 Modelin təsviri, ehtimalları, parametrləri, versiyası, yoxlama nəticələri və məhdudiyyətləri modelin təkrar yoxlanılmasına imkan verəcək həcmdə sənədləşdirilir və iş sənədlərində saxlanılır (IEC 31010, 6.2.4.1).

140. Nəzarət mexanizmləri, sığorta və riskin ötürülməsi

140.01 Riskin ölçüsü nəzarət mexanizmlərinin mövcudluğu və effektivliyi barədə ehtimallardanlərdən asılıdır. Hesabatda ölçünün daxili və ya qalıq risk üzrə hesablandığı, hansı nəzarət mexanizmlərinin işlədiyinin fərz edildiyi və onların effektivliyinin necə qiymətləndirildiyi açıq göstərilir (IEC 31010, 6.3.7.1).

140.02 Nəzarət mexanizmlərinin effektivliyi barədə ehtimal mümkün olduqda yoxlama və sınaq nəticələri, baxış, texniki ekspertiza, audit hesabatları, sertifikatlar və monitorinq məlumatları ilə təsdiq edilir. Qiymətləndirici nəzarət mexanizmlərinin tətbiq edilib-edilmədiyini, nəzərdə tutulduğu kimi işləyib-işləmədiyini, onların layihələndirilməsində boşluqların və ümumi səbəbli nasazlıq imkanlarının olub-olmadığını nəzərə alır (IEC 31010, 6.3.4). Təsdiq edilməyən ehtimal xüsusi ehtimal kimi göstərilir.

140.03 Nəzarət mexanizmləri iki növə ayrılır: ehtimalı və ya nəticəni dəyişən mexanizmlər və risk yükünü maraqlı tərəflər arasında yenidən bölüşdürən mexanizmlər (IEC 31010, 6.3.4). Sığorta, zəmanət, hecinq və müqavilə ilə risk ötürülməsi ikinci növə aiddir. Onlar hadisənin ehtimalını və ümumi nəticəsini dəyişmir, risk daşıyıcısının xalis nəticəsini dəyişir və onun üçün kontragent riski yaradır.

140.04 Risk ötürülməsi mövcud olduqda qiymətləndirici ölçünü ötürülmədən əvvəl (ümumi ölçü) və ötürülmədən sonra (xalis ölçü) hesablayır və hər ikisini göstərir, əgər işin əhatə dairəsində başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa.

140.05 Sığorta nəzərə alınmaqla xalis ölçü hesablanarkən aşağıdakılar nəzərə alınır:

(a) sığorta məbləği sığortaçının öhdəliyinin son həddi kimi (Mülki Məcəllənin 904.1-ci maddəsi) və alt limitlər;

(b) azadolma məbləği, istisnalar və sığorta təminatının digər şərtləri;

(c) natamam sığortada ödənişin sığorta məbləğinin sığorta dəyərinə nisbətində azaldılması (Mülki Məcəllənin 896-cı maddəsi);

(d) sığortaçının ödəmə qabiliyyəti, ödənişin gecikməsi və mübahisə ehtimalı;

(e) sığorta müqaviləsinin risk üfüqü ərzində qüvvədə olması.

140.06 Sığortanın nəzərə alınması bu Standartın tətbiq sahəsini dəyişmir. Qiymətləndirici sığorta müqaviləsini risk daşıyıcısının xalis nəticəsinə təsir edən şərt kimi təhlil edir, sığortaçının öhdəliyinin həcmi barədə hüquqi nəticə çıxarmır və sığorta ödənişini müəyyən etmir (30.01(a)).

140.07 Zəmanət, təzminat və müqavilə ilə risk ötürülməsinin icra edilə bilənliyi hüquqi rəylə, kontragentin ödəmə qabiliyyəti isə kredit riski kimi (180.10) qiymətləndirilir. Hecinq alətlərində bazis riski, yəni hecinq alətinin və məruzqalmanın dəyərlərinin tam uyğun dəyişməməsi riski nəzərə alınır.

140.08 Qiymətləndirici nəzarət mexanizmlərinin adekvatlığı barədə rəy vermir və riskin idarə edilməsi sistemini sertifikatlaşdırmır. O, nəzarət mexanizmlərini yalnız risk ölçüsünə təsiri baxımından təhlil edir.

150. Asılılıq, aqreqasiya və ikiqat hesablama

150.01 Yalnız kəmiyyət əsaslı və eyni vahidlərlə, xüsusilə pul ilə ifadə olunmuş risk ölçüləri aqreqasiya edilə bilər. Keyfiyyət və yarı-kəmiyyət əsaslı ölçülər birbaşa birləşdirilmir (IEC 31010, 6.3.7.2).

150.02 Qiymətləndirici risklər arasındakı asılılıqları müəyyən edir: ümumi səbəblər və hərəkətverici amillər, bir hadisənin başqa hadisəni doğurduğu ardıcıl (zəncirvari) təsirlər, eyni hadisənin bir neçə məruz qalan obyektə eyni vaxtda təsiri (yığılma) və bir riskin baş verməsinin digər riskin ehtimalını dəyişməsi (IEC 31010, 6.3.5.1, 6.3.6).

150.03 Paylanmalar üzərində hesablama aparan modellər paylanmalar arasındakı korrelyasiyanı və digər asılılıqları nəzərə alır. Asılılığın nəzərə alınmaması nəticəni ciddi təhrif edir və ölçülərin sadə toplanması qərar üçün etibarlı əsas deyil (IEC 31010, 6.3.7.2). Paylanmaların birləşdirilməsi üçün Monte Karlo simulyasiyası tətbiq edilə bilər.

150.04 Ölçülərin aqreqasiya xassələri fərqlidir:

(a) ümumi gözlənilən itkilər asılılıq strukturundan asılı olmayaraq toplanır; aqreqat limit və ya azadolma tətbiq edildikdə xalis gözlənilən itki asılılıq strukturundan asılıdır;

(b) ŞRMD üçün eyni etibarlılıq səviyyəsində və eyni üfüqdə hesablanmış ayrı-ayrı ölçülərin cəmi aqreqasiya edilmiş ölçünün yuxarı həddidir;

(c) RMD üçün ayrı-ayrı ölçülərin cəmi aqreqasiya edilmiş ölçünün yuxarı həddi olmaya bilər, buna görə RMD-nin aqreqasiyası asılılıq strukturunun modelləşdirilməsini tələb edir;

(d) MMİ və EMİ ssenari əsasında aqreqasiya edilir: eyni ssenaridə eyni vaxtda zədələnən obyektlərin itkiləri toplanır, müxtəlif ssenarilərin itkiləri isə toplanmır.

150.05 Aqreqasiya edilmiş ölçü ilə yanaşı ayrı-ayrı ölçülərin cəmi və diversifikasiya effekti göstərilir. Diversifikasiya effekti asılılıq ehtimalları ilə əsaslandırılır. Gərginlik şəraitində asılılıqların güclənməsi və quyruq asılılığı stress ssenariləri ilə yoxlanılır (IEC 31010, 6.3.7.2).

150.06 Aqreqasiya edilmiş ölçü komponentlər arasında bölüşdürüldükdə, məsələn, kapital bölgüsündə, bölüşdürmə metodu göstərilir. Bölüşdürülmüş hissələr komponentlərin ayrıca ölçüləri deyil və belə təqdim edilmir.

150.07 Aşağıdakı ikiqat hesablama halları yolverilməzdir:

(a) bir hadisənin eyni itkisinin bir neçə risk kateqoriyasına daxil edilməsi, məsələn, daşqın nəticəsində əmlakın bərpa xərcinin həm əmlak riskinə, həm də biznesin fasiləsi riskinə daxil edilməsi;

(b) riskin həm pul axınlarında, həm də diskont dərəcəsində nəzərə alınması (160.05);

(c) riski artıq əks etdirən obyekt dəyərindən həmin riskin ölçüsünün yenidən çıxılması, məsələn, kredit riski nəzərə alınmaqla müəyyən edilmiş debitor borcunun dəyərindən gözlənilən kredit itkisinin çıxılması;

(d) ölkə və ya sahə riskinin həm diskont dərəcəsinə əlavə mükafat kimi, həm də ayrıca risk ölçüsü kimi nəzərə alınması;

(e) sığorta ödənişinin həm xalis ölçüdə, həm də ayrıca aktiv kimi nəzərə alınması.

150.08 Əhalinin riskə məruz qaldığı hallarda fərdi riskin məruz qalan şəxslərin sayına sadə vurulması hadisənin həqiqi təsirini adekvat əks etdirmir (IEC 31010, 6.3.7.3). Bu halda nəticələr hadisə səviyyəsində, eyni vaxtda təsirə məruz qalanların sayı nəzərə alınmaqla modelləşdirilir və tezlik-say (T-S) diaqramları ilə təqdim edilə bilər (B.8.3).

160. Zaman amili, diskontlaşdırma və qiymətləndirmə tarixi

160.01 Riskin ölçüsü qiymətləndirmə tarixində məlum olan və ya ağlabatan səylə əldə edilə bilən məlumata əsaslanır. Qiymətləndirmə tarixindən sonra məlum olmuş hadisələr ölçüyə daxil edilmir və onlar əhəmiyyətli olduqda hesabatda ayrıca qeyd edilir. Keçmiş tarixə riskin qiymətləndirilməsi, məsələn, məhkəmə mübahisəsində müqavilənin bağlandığı tarixə qiymətləndirmə yalnız həmin tarixdə mövcud olan məlumata əsaslanır. Sonrakı faktiki nəticələr barədə məlumat ölçüyə təsir etmir (AQP QS 25-in 50.13-cü bəndi).

160.02 Risk üfüqü sifarişin məqsədinə uyğun seçilir və ehtimallar, tezliklər və itkilər eyni üfüqə aid edilir. Çoxillik üfüqdə kumulyativ və marjinal ehtimallar fərqləndirilir və illik ehtimalın çoxillik ehtimala çevrilməsi qaydası göstərilir. Maliyyə hesabatlılığında üfüq çərçivə ilə müəyyən edilir, məsələn, MHBS 9-da 12 aylıq və bütün müddət üzrə gözlənilən kredit itkiləri (5.5.3, 5.5.5).

160.03 Hadisənin baş verməsi, itkinin yaranması və ödənilməsi arasındakı müddət, bərpa müddəti və geri alınan məbləğlərin vaxtı nəzərə alınır.

160.04 Gələcək itkilərin cari dəyəri aşağıdakı iki üsuldan biri ilə müəyyən edilir:

(a) riskə görə düzəliş edilmiş (müəyyənlik ekvivalenti) pul axınları risksiz dərəcə ilə diskontlaşdırılır (MHBS 13, B25);

(b) gözlənilən pul axınları riski əks etdirən dərəcə ilə diskontlaşdırılır (MHBS 13, B26); itki və öhdəlik axınlarında riskin əks etdirilməsinin istiqaməti 160.06-da göstərilir.

160.05 160.04-də göstərilən üsullar düzgün tətbiq edildikdə eyni nəticə verir (MHBS 13, B29). Risk həm pul axınlarında, həm də dərəcədə nəzərə alınmır (MHBS 13, B14(c); MUBS 36, 56; MUBS 37, 47).

160.06 Öhdəlik və itki tərəfində riskin daşınmasına görə kompensasiya ödəniləcək məbləğin artırılması və ya diskont dərəcəsinin azaldılması ilə əks etdirilir (MHBS 13, B33). Riskli itki axınlarının aktivlər üçün tətbiq olunan, risk mükafatı ilə artırılmış dərəcə ilə diskontlaşdırılması itkinin cari dəyərini azaldır və riskin ölçüsünü təhrif edir. Bu hal yolverilməzdir. Bu qaydadan istisna yalnız MHBS 13 üzrə öhdəliyin ədalətli dəyəri ölçüldükdə öhdəliyin icra edilməməsi riskinin, o cümlədən borclunun öz kredit riskinin nəzərə alınmasıdır (MHBS 13, 42, 43 və 44; AQP QS 15-in 50.11-ci bəndi). Risk daşıyıcısının perspektivindən ölçülən itkinin cari dəyərinə onun öz kredit riski daxil edilmir.

160.07 Nominal pul axınları nominal, real pul axınları real dərəcə ilə diskontlaşdırılır (IVS 103, A20.05). Pul axınları və dərəcə eyni valyutada ifadə olunur.

160.08 Nəticələr zaman keçdikcə dəyişə bilər, məsələn, nasazlığın davam etmə müddəti artdıqca itki artır (IEC 31010, 6.3.5.1). Ehtimallar da trendə malik ola bilər, məsələn, iqlim dəyişikliyi ilə təbii hadisələrin tezliyi artır. Belə hallarda sabit illik ehtimal ehtimalı əsaslandırılmadan tətbiq edilmir.

160.09 Riskin ölçüsü qiymətləndirmə tarixinə aiddir. Şərait dəyişdikdə ölçünün mexaniki olaraq sonrakı dövrə şamil edilməsi yolverilməzdir. Risk ölçüsünün monitorinqi risk daşıyıcısının vəzifəsidir və şəraitin əhəmiyyətli dəyişməsi yeni qiymətləndirmə tələb edir.

170. Qeyri-müəyyənlik və həssaslıq

170.01 Riskin ölçüsü ilə ölçünün qeyri-müəyyənliyi fərqləndirilir. Hadisələrin daxili dəyişkənliyi (təsadüfi qeyri-müəyyənlik) riskin özünü təşkil edir və ölçüyə daxildir. Məlumat çatışmazlığından irəli gələn qeyri-müəyyənlik (epistemik qeyri-müəyyənlik), yəni parametrlərin, modelin və ehtimalların qeyri-müəyyənliyi ölçünün özünün qeyri-müəyyənliyidir (IEC 31010, 4.1). Epistemik qeyri-müəyyənlik ölçünün diapazonu kimi ayrıca göstərilir və ya ölçüyə daxil edildikdə bunun necə edildiyi açıqlanır.

170.02 Qiymətləndirici nəticəyə ən çox təsir edən girişləri, o cümlədən ehtimalları, şiddət parametrlərini, asılılıqları, nəzarət mexanizmlərinin effektivliyini və diskont dərəcəsini müəyyən edir və onların ağlabatan dəyişməsinin nəticəyə təsirini göstərir (IEC 31010, 6.4.2).

170.03 Model ekstremal, lakin ağlabatan ssenarilərlə sınaqdan keçirilir. Aqreqasiya edilmiş risklərdə stress testləri məcburidir (IEC 31010, 6.2.4.1, 6.3.7.2).

170.04 Nəticə nöqtə qiyməti ilə yanaşı onun ağlabatan diapazonu və əsas hərəkətverici amilləri ilə təqdim olunur. Əhəmiyyətli qeyri-müəyyənlik olduqda hesabatda onun mənbəyi və nəticəyə təsiri konkret göstərilir. Ümumi xarakterli qeyd kifayət sayılmır.

170.05 Qiymətləndirici tətbiq edilmiş nəzarət tədbirləri nəzərə alınmaqla qiymətləndirmə riskinin səviyyəsinin nəzərdə tutulan istifadə üçün uyğun olduğu qənaətinə gəlir (IVS 100, 20.08). Bu qənaətə gəlmək mümkün olmadıqda əlavə tədbirlər görülür, işin əhatə dairəsi dəyişdirilir və ya qiymətləndirici nəticə verməkdən imtina edir.

170.06 Qeyri-müəyyənlik nöqtə qiymətinin məna daşımadığı həddə böyük olduqda qiymətləndirici nəticəni ssenari qiymətləri və ya diapazon kimi təqdim edir və bunun səbəbini göstərir.

180. Risk növləri üzrə xüsusi tələblər

180.01 Bu bölmə risk növləri üzrə 50 ilə 170 arasındakı bölmələrin tələblərinə əlavə tələbləri müəyyən edir. Risk növləri üzrə tipik məruzqalma, ölçü, metod və məlumat mənbələri A30 Əlavəsində göstərilir. Bir sifarişdə bir neçə risk növü olduqda hər biri üzrə tələblər tətbiq olunur, aqreqasiya isə 150-ci bölməyə uyğun aparılır.

180.02 Fiziki itki və zədələnmə riski. Yanğın, partlayış, qəza, avadanlığın sınması, oğurluq və vandalizm risklərində məruzqalma obyekt və ya obyektlər qrupu üzrə müəyyən edilir və bir hadisədə eyni vaxtda zədələnə bilən obyektlər (risk zonası) ayrılır. Ölçü, bir qayda olaraq, tezlik və şiddət modeli ilə gözlənilən itki, EMİ və MMİ kimi müəyyən edilir. Yanğınsöndürmə, siqnalizasiya, yanğına davamlı

arakəsmələr və mühafizə kimi nəzarət mexanizmləri EMİ-nin hesablanmasında yalnız onların işləməsi təsdiq edildikdə nəzərə alınır.

180.03 Təbii hadisə riskləri. Zəlzələ, daşqın, sel, sürüşmə, güclü külək, dolu və quraqlıq risklərində ölçü, bir qayda olaraq, orta illik itki və təkrarlanma dövrləri üzrə itkilər kimi müəyyən edilir (90.08). Təhlükənin parametrləri rəsmi seysmik rayonlaşdırmaya, hidroloji və meteoroloji məlumatlara və ya katastrofik modellərə əsaslanır. Obyektin zəifliyi onun konstruksiyası, tikinti ili, mərtəbəliliyi və texniki vəziyyəti nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Eyni hadisənin çoxsaylı obyektlərə eyni vaxtda təsiri (yığılma) nəzərə alınır (150.02).

180.04 İqlim riskləri. Fiziki iqlim riskləri, yəni kəskin hadisələrin tezliyinin və intensivliyinin dəyişməsi və temperatur, dəniz səviyyəsi və su təchizatı kimi xroniki dəyişikliklər, habelə keçid riskləri, yəni tənzimləmənin, karbon qiymətlərinin, texnologiyanın və tələbin dəyişməsi ayrıca müəyyən edilir. Ölçü uzunmüddətli üfüq və açıqlanmış iqlim ssenariləri üzrə ssenari itkiləri kimi təqdim edilir və ssenarilərin mənbəyi göstərilir. Ekoloji, sosial və idarəetmə amillərinin təsiri ölçülə bildiyi həddə nəzərə alınır (IVS 104, A10.01, A10.06).

180.05 Mülki məsuliyyət riski. Üçüncü şəxslərə dəyə biləcək zərərə görə məsuliyyət riskində nəticə Mülki Məcəllənin 21-ci maddəsinə uyğun olaraq real zərər və əldən çıxmış fayda kimi, zərərçəkənin özünün zərərin yaranmasına təsiri nəzərə alınmaqla ölçülür. Məsuliyyətin yaranma ehtimalı və həcmi barədə hüquqi mülahizə hüquqşünasın rəyinə əsaslanır və qiymətləndirici məsuliyyətin olub-olmaması barədə hüquqi nəticə çıxarmır. Ölçü tezlik və şiddət modeli ilə, iddiaların inkişafı və ödəniş müddətləri nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

180.06 Məhsul və peşə məsuliyyəti riski. Məhsul partiyaları, xidmət müqavilələri və ya peşə fəaliyyəti üzrə məruzqalma, gözlənilən iddiaların sayı və orta məbləği, kütləvi iddia ssenariləri və məhsulun geri çağırılması xərcləri nəzərə alınır. Qida və digər məhsulların təhlükəsizliyi riskində təhlükələrin təhlili və kritik nəzarət nöqtələri (HACCP, IEC 31010, B.4.3) sisteminin nəticələri ehtimal və nəzarət mexanizmləri barədə məlumat kimi istifadə olunur.

180.07 Ekoloji risk. Ətraf mühitin çirklənməsi, qəza nəticəsində ətraf mühitə atqılar və təbii ehtiyatlara dəyə biləcək zərər riskində nəticə "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 79-cu maddəsinə uyğun ödənilməli zərər, təmizləmə və bərpa xərcləri, habelə üçüncü şəxslərin əmlakına və sağlamlığına dəyə biləcək zərər üzrə məsuliyyət kimi ölçülür. Bazar qiyməti olmayan ekoloji nəticələrin pul ifadəsi ISO 14008-in metodları, o cümlədən bazar qiyməti ilə əvəzetmə, aşkarlanmış və bəyan edilmiş üstünlük metodları və dəyərin köçürülməsi ilə, metodun məhdudiyyətləri göstərilməklə aparılır. Normativ hüquqi akt zərərin hesablanması qaydasını müəyyən etdikdə həmin qayda tətbiq olunur (100.08). Ekoloji sığorta (həmin Qanunun 26-cı maddəsi) xalis ölçüdə nəzərə alınır (140.05).

180.08 Texnogen qəza riski. Təhlükəli istehsalat obyektlərində qəza riskinin qiymətləndirilməsində "Texniki təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsinə uyğun hazırlanmış təhlükəsizlik bəyannaməsi və qəza təhlükəsinin kompleks qiymətləndirilməsinin nəticələri giriş məlumatı kimi istifadə olunur. Ssenarilər təhlükə və işləmə qabiliyyətinin öyrənilməsi (HAZOP), mühafizə təbəqələrinin təhlili (LOPA), hadisə və nasazlıq ağacları ilə əsaslandırılır (IEC 31010, B.2.4, B.4.4, B.5.6, B.5.7). Operatorun icbari məsuliyyət sığortası (həmin Qanunun 16-cı maddəsi) xalis ölçüdə nəzərə alınır. Kimyəvi, bioloji və radiasiya təhlükələrinin sağlamlığa təsirində doza və effekt əlaqəsinə əsaslanan toksik risklərin qiymətləndirilməsinin (B.7.1) nəticələri ehtimal girişi kimi istifadə olunur.

180.09 Əməyin mühafizəsi və peşə sağlamlığı riski. İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri riskində nəticə işəgötürənin əmək və mülki qanunvericiliyə uyğun olaraq işçinin sağlamlığına dəyə biləcək zərərə görə ödəməli olduğu məbləğlər, müvəqqəti əmək qabiliyyətsizliyi dövründə yaranan xərclər, istehsalın dayanması, işçinin əvəz edilməsi və təlim xərcləri, normativ hüquqi aktlarla nəzərdə tutulmuş cərimələr və üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət kimi ölçülür. Tezlik və şiddət

bədbəxt hadisələrin və peşə xəstəliklərinin uçotu məlumatlarına, sahə statistikasına və iş yerlərində əmək şəraitinin və peşə riskinin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsaslanır. Peşə xəstəliklərində məruz qalma müddəti və nəticənin gecikmə ilə yaranması nəzərə alınır (IEC 31010, 6.3.5.1). İş yerlərində təhlükəli və zərərli istehsalat amillərinin müəyyənləşdirilməsi və peşə riskinin dərəcəsinin müəyyən edilməsi əməyin mühafizəsi üzrə mütəxəssislərin funksiyasıdır və bu Standart mənasında qiymətləndirmə deyil (30.01(d)); onların nəticələri giriş məlumatıdır (80-ci bölmə). Fərdi və kollektiv mühafizə vasitələrinin, təlimatlandırmanın və tibbi müayinələrin effektivliyi nəzarət mexanizmləri kimi 140.02-yə uyğun qiymətləndirilir, insan amili ilə bağlı ehtimallar isə insanın etibarlılığının təhlili (B.5.8) ilə əsaslandırıla bilər. "İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu üzrə sığorta işəgötürənin xalis ölçüsündə nəzərə alınır (140.05); həmin sığorta sinfi üzrə sığortaçının qiymətləndirməsi bu Standartın tətbiq sahəsindən kənardır (30.01(a)). Əməyin mühafizəsi tədbirlərinin pul effekti 90.15-ə uyğun ölçülür. İnsan həyatı və sağlamlığı ilə bağlı nəticələrin pul ifadəsi 180.24-ə tabedir.

180.10 Kredit və kontragent riski. Defolt tərifi, defolt ehtimalının mənbəyi (daxili reytinq, reytinq agentliyi, statistik model və ya bazar qiymətləri), defolt halında itki payı və defolt anında məruzqalma ayrıca əsaslandırılır (90.03). Təminatlı tələblərdə itki payı təminatın realizə dəyəri, realizə müddəti və xərcləri nəzərə alınmaqla AQP QS 20-nin 110-cu bölməsinə uyğun müəyyən edilir. Defolt anında məruzqalmaya istifadə edilməmiş kredit xətləri və balansdankənar öhdəliklər daxil edilir. Portfel səviyyəsində borcalanlar arasında korrelyasiya və konsentrasiya nəzərə alınır. Törəmə maliyyə alətləri üzrə kontragent riski gələcək məruzqalmanın profili əsasında ölçülür.

180.11 Bazar riski. Qiymət, faiz dərəcəsi, valyuta məzənnəsi və əmtəə qiymətləri risklərində RMD və ŞRMD tətbiq edilir. Risk üfüqü mövqeyin bağlanması və ya hecinq edilməsi üçün tələb olunan müddətə (likvidlik üfüqü) uyğun seçilir. Tarixi məlumatın dövrü və gərginlik dövrlərinin daxil edilməsi əsaslandırılır və gərginlik şəraitində ölçü ayrıca hesablanır (IEC 31010, B.7.2.1). Maliyyə alətlərinin dəyəri AQP QS 14 və IVS 500 üzrə müəyyən edilir.

180.12 Likvidlik riski. Aktivin likvidliyi riski aktivin qısa müddətdə realizəsi zamanı dəyərin itirilə bilən hissəsi və realizə müddəti kimi ölçülür (AQP QS 20-nin 110-cu bölməsi). Maliyyələşmə likvidliyi riski öhdəliklərin vaxtında icrası üçün vəsait çatışmazlığının yaranma ehtimalı və onun aradan qaldırılmasının əlavə xərcləri kimi ölçülür.

180.13 Əməliyyat və fırıldaqçılıq riski. Daxili proseslərin, insanların və sistemlərin qeyri-adekvatlığı və ya nasazlığı, habelə xarici hadisələr nəticəsində itki riskində ölçü, bir qayda olaraq, itki hadisələrinin daxili və xarici məlumatlarına əsaslanan tezlik və şiddət modeli və ssenari təhlili ilə müəyyən edilir. Fırıldaqçılıq riski əməliyyat riskinin tərkibində daxili və xarici fırıldaqçılıq ssenariləri üzrə, aşkarlanma müddəti və geri qaytarılan məbləğlər nəzərə alınmaqla ölçülür. Banklarda itki hadisələrinin təsnifatı "Banklarda əməliyyat risklərinin idarə edilməsi Qaydası"na uyğun aparıla bilər. Tənzimləyici kapitalın standart yanaşma ilə hesablanması düsturu riskin pul ölçüsü deyil (30.01(e)).

180.14 Kiber risk. İnformasiya sistemlərinin və məlumatların konfidensiallığının, tamlığının və əlçatanlığının pozulması riskində nəticə fəaliyyətin fasiləsi, məlumatların bərpası, insidentin araşdırılması, üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət, normativ hüquqi aktlarla nəzərdə tutulmuş cərimələr və bildiriş xərcləri kimi ölçülür. Fərdi məlumatların sızması ssenarilərində məlumatların mühafizəsinə təsirin təhlilinin (IEC 31010, B.5.11) nəticələri istifadə olunur. Kiber hadisələrin tezliyi sürətlə dəyişdiyi üçün tarixi tezliklərlə yanaşı ssenari təhlili tətbiq edilir.

180.15 Biznesin fasiləsi riski. Ölçü biznesə təsirin təhlilinin (IEC 31010, B.5.4) nəticələrinə, o cümlədən kritik proseslərə, maksimal yolverilən fasilə müddətinə, bərpa müddətinə və asılılıqlara əsaslanır. Nəticə fasilə dövründə əldən çıxmış ümumi mənfəət və fəaliyyətin davam etdirilməsi üçün əlavə

xərclər kimi ölçülür. Əldən çıxmış mənfəətin hesablanmasında AQP QS 17-nin 90-cı bölməsinin metodları gələcək dövrə tətbiq olunur. Əmlakın bərpa xərci bu ölçüyə daxil edilmir (150.07(a)).

180.16 Layihə və investisiya riski. Xərc artımı, müddətin uzanması, tələb, qiymət və gəlir riskləri parametrlərin paylanmaları və onların asılılıqları ilə modelləşdirilir. Nəticə xalis cari dəyərin və ya xərclərin paylanması, onların müəyyən persentilləri (məsələn, 50, 80 və 90 faizlik səviyyələr) və deterministik qiymətləndirmə ilə ehtimal qiymətləndirməsi arasındakı fərq kimi təqdim olunur (IEC 31010, B.10.4). Gözlənilməz xərclər üçün ehtiyatın məbləği seçilmiş persentilə uyğun müəyyən edilir və persentil göstərilir. Layihənin dayandırılması, genişləndirilməsi və ya təxirə salınması kimi idarəetmə çevikliyi mövcud olduqda qərar ağacı (B.9.3) və real opsion metodları tətbiq edilə bilər. Dövlət vəsaiti hesabına həyata keçirilən layihələrdə "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş müqavilə şərtləri risklərin tərəflər arasında bölüşdürülməsi baxımından nəzərə alınır.

180.17 Müqavilə riski. Kontragentin öhdəliyi icra etməməsi, gecikdirməsi və ya lazımi qaydada icra etməməsi riskində nəticə müqavilə ilə müəyyən edilmiş məbləğlər, dəbbə, əvəzetmə xərcləri və əldən çıxmış fayda kimi, ehtimal isə kontragentin ödəmə qabiliyyəti və icra tarixçəsi əsasında müəyyən edilir. Müqavilə ilə məsuliyyətin məhdudlaşdırılması və təminatlar nəzərə alınır.

180.18 Təchizat zənciri və konsentrasiya riski. Əsas təchizatçının, alıcının və ya bazarın itirilməsi riskində əvəzetmə müddəti və xərci, alternativ mənbələr və eyni hadisənin bir neçə təchizatçıya təsiri nəzərə alınır.

180.19 Strateji və reputasiya riski. Bu risklər yalnız ölçülə bilən kanallar vasitəsilə, yəni gəlirin azalması, müştərilərin itirilməsi, maliyyələşmə xərcinin artması və ya cərimələr vasitəsilə pul ifadəsində qiymətləndirilir. Belə kanal müəyyən edilə bilmədikdə risk keyfiyyət təsviri ilə göstərilir (50.10).

180.20 Hüquqi risk və məhkəmə iddiaları. Məhkəmə və arbitraj iddiaları üzrə risk nəticə ssenariləri (iddianın tam təmin edilməsi, qismən təmin edilməsi, rədd edilməsi və barışıq) üzrə məbləğlər, məhkəmə xərcləri, müddətlər və ssenarilərin ehtimalları ilə ölçülür. Ehtimallar hüquqşünasın əsaslandırılmış rəyinə əsaslanır və qiymətləndirici iddianın hüquqi əsaslılığını qiymətləndirmir. Maliyyə hesabatlılığı üçün məhkəmə ehtiyatları və şərti öhdəliklər 190.02-yə uyğun ölçülür (IVS 220, 20.02(g)).

180.21 Tənzimləyici risk. Cərimələr, lisenziya və icazələrin itirilməsi, fəaliyyətin məhdudlaşdırılması və qanunvericilik dəyişikliyi risklərində ölçü normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş sanksiyaların məbləğinə, onların tətbiq ehtimalına və fəaliyyətə təsirinə əsaslanır. Qüvvəyə minməmiş qanunvericilik dəyişikliyi ssenari kimi nəzərə alınır.

180.22 Ölkə və siyasi risk. Transfer və konvertasiya məhdudiyyətləri, ekspropriasiya, sanksiyalar, siyasi qeyri-sabitlik və silahlı münaqişə risklərində ölçü ssenarilər üzrə məruzqalmanın itirilə bilən hissəsi kimi müəyyən edilir. Ölkə riski diskont dərəcəsində mükafat kimi nəzərə alındıqda o, ayrıca ölçüyə yenidən daxil edilmir (150.07(d); MUBS 36, A18).

180.23 Zəmanət və şərti öhdəlik riskləri. Zəmanət verənin, təminat verənin və şərti öhdəliyi olan şəxsin perspektivindən ölçü ödəniş tələbinin yaranma ehtimalına, ödəniləcək məbləğə, geri alına bilən məbləğə (reqres) və vaxta əsaslanır. Bazar iştirakçısının perspektivindən ölçü zəmanət komissiyalarının bazar səviyyəsi ilə yoxlanılır (IVS 220, 20.02(h)). Dövlət zəmanətləri, dövlət və özəl sektorun tərəfdaşlığı müqavilələri və digər şərti fiskal öhdəliklər üzrə risk qiymətləndirildikdə dövlət büdcəsinə mümkün təsirin illər üzrə paylanması da göstərilir.

180.24 İnsan həyatı və sağlamlığı ilə bağlı nəticələr. Riskin nəticələrinə insan həyatına və sağlamlığına zərər daxil olduqda pul ifadəsi yalnız aşağıdakı əsaslardan biri ilə aparılır: normativ hüquqi aktla müəyyən edilmiş kompensasiya və ödəniş qaydaları, müalicə, reabilitasiya və gəlir itkisi kimi birbaşa ölçülə bilən xərclər, yaxud mənbəyi açıqlanan tanınmış metodika. Sifarişçinin müəyyən etdiyi metodika yalnız xüsusi ehtimal kimi tətbiq edilir və hesabatda belə göstərilir (70.05). Nəticə zərərçəkmiş şəxsə

ödəniləcək kompensasiyanın məbləği kimi təqdim edilmir. Tezlik-say diaqramları ilə ifadə olunan ictimai risk (150.08) əsaslandırılmadan pul ölçüsünə çevrilmir.

180.25 Qiymətləndirici risk təhlili zamanı müəyyən edilmiş, lakin 50.09-un şərtlərinə cavab verməyən riskləri hesabatda ayrıca bölmədə sadalayır, onların mahiyyətini və pul ifadəsinin mümkün olmamasının səbəbini göstərir.

190. Maliyyə hesabatlılığı və tənzimlənən sahələrlə interfeys

190.01 Maliyyə hesabatlılığı məqsədilə aparılan qiymətləndirmədə AQP QS 24 tətbiq olunur və ölçü hesabatlılıq çərçivəsinin tələblərinə uyğun müəyyən edilir. Qiymətləndiricinin nəticəsi uçot subyektinin uçot qiymətləndirməsini əvəz etmir və uçot qiymətləndirməsinin qəbul edilməsi uçot subyektinin məsuliyyətidir. Auditorla münasibət AQP QS 24-ün 90-cı bölməsinə uyğun qurulur.

190.02 Hesabatlılıq çərçivəsinin risk ölçülərinə dair əsas tələbləri aşağıdakılardır:

(a) MHBS 9 üzrə gözlənilən kredit itkiləri qərəzsiz və ehtimallarla çəkilmiş məbləğ kimi, pulun zaman dəyəri və həddindən artıq xərc və səy tələb etmədən əldə edilə bilən əsaslandırılmış məlumat nəzərə alınmaqla ölçülür (5.5.17); kredit riskinin əhəmiyyətli dərəcədə artıb-artmamasından asılı olaraq 12 aylıq və ya bütün müddət üzrə itkilər tanınır (5.5.3, 5.5.5);

(b) MUBS 37 üzrə ehtiyat ən yaxşı təxmin kimi, yəni uçot subyektinin öhdəliyi icra etmək və ya ötürmək üçün ağlabatan şəkildə ödəyəcəyi məbləğ kimi ölçülür (36, 37); çoxsaylı oxşar öhdəliklərdə gözlənilən dəyər əsas götürülür (39), tək öhdəlikdə isə ən ehtimal olunan nəticə ən yaxşı təxmin ola bilər, lakin digər mümkün nəticələr də nəzərə alınır (40); risk və qeyri-müəyyənliklər nəzərə alınır, lakin risk üzrə düzəlişlər təkrarlanmır (42, 43); diskont dərəcəsi pul axınlarında nəzərə alınmış riskləri əks etdirmir (47); şərti öhdəliklər tanınmır (27, 28) və resursların xaric olması ehtimalı cüzi olmadıqda onların maliyyə təsiri açıqlanır (86);

(c) MHBS 13 üzrə öhdəliklərin ədalətli dəyəri riskin daşınmasına görə bazar iştirakçısının tələb edəcəyi kompensasiyanı (B31, B32, B33) və öhdəliyin icra edilməməsi riskini, o cümlədən uçot subyektinin öz kredit riskini (42, 43, 44) əks etdirir;

(d) MHBS 17-nin qeyri-maliyyə riski üzrə risk düzəlişinə dair tələbləri (37, B91, 119) sığorta müqavilələrinin ölçülməsinə aiddir və sığorta sinifləri üzrə qiymətləndirmə bu Standartın tətbiq sahəsindən kənardır (30.01(a)); həmin tələblər bu Standartda yalnız risk marjasının müəyyən edilməsi üçün metodoloji mənbə kimi istifadə olunur (90.12);

(e) ictimai sektor subyektlərində ehtiyatlar və şərti öhdəliklər IPSAS 19 üzrə ölçülür və açıqlanır.

190.03 Bankların risklərin idarə edilməsi "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 34.5-ci maddəsi əsasında qəbul edilmiş "Banklarda risklərin idarə olunması haqqında Qaydalar" (Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası İdarə Heyətinin 30 yanvar 2019-cu il tarixli 1951100003 nömrəli qərarı), "Banklarda əməliyyat risklərinin idarə edilməsi Qaydası" (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 28 yanvar 2025-ci il tarixli 04/1 nömrəli qərarı) və tövsiyə xarakterli "Banklarda ekoloji risklərin idarə edilməsi üzrə Təlimat" (11 iyul 2024-cü il) ilə tənzimlənir. Qiymətləndiricinin müəyyən etdiyi risk ölçüsü bankın daxili risk qiymətləndirməsi üçün giriş məlumatı ola bilər, lakin tənzimləyici kapitalın, prudensial normativlərin və ehtiyatların həmin aktlar üzrə hesablanmasını əvəz etmir və belə təqdim edilmir.

190.04 Sığorta ehtiyatlarının və tələb olunan kapitalın hesablanması və aktuari rəyinin hazırlanması ("Aktuari rəyinin məzmunu, forması və təqdim edilməsi Qaydası", Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının İdarə Heyətinin 27 dekabr 2023-cü il tarixli 63/3 nömrəli qərarı) sığorta fəaliyyəti çərçivəsindədir və bu Standartın tətbiq sahəsinə daxil deyil. Sığortaçının sığorta sinifləri ilə əlaqəsi olmayan riskləri, məsələn, investisiya portfelinin bazar riski bu Standart üzrə qiymətləndirilə bilər.

200. Sərişdə, mütəxəssislərin cəlb edilməsi və müstəqillik

200.01 Riskin qiymətləndirilməsini aparan qiymətləndirici AQP QS 1-in 120-ci bölməsində müəyyən edilmiş ümumi sərişdə ilə yanaşı ehtimal nəzəriyyəsi və statistika, maliyyə riyaziyyatı, risk modelləşdirilməsi və qiymətləndirilən risk növünün xüsusiyyətləri üzrə biliklərə malik olmalıdır. Qanunun 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məcburi qiymətləndirmə hallarında Qanunun 8.2-ci maddəsinin tələbləri həmin maddənin qüvvəyə mindiyi 1 iyul 2027-ci il tarixindən tətbiq olunur.

200.02 Qiymətləndirici zəruri hallarda aktuari, mühəndis, seysmoloq, hidroloq, ekoloq, hüquqşünas, informasiya təhlükəsizliyi və kredit təhlili üzrə mütəxəssisləri cəlb edir. Mütəxəssisin rəyi giriş məlumatıdır. Qiymətləndirici mütəxəssisin sərişdəsini, müstəqilliyini, tapşırığın həcmini və rəyin digər məlumatlarla uzlaşmasını qiymətləndirir. Mütəxəssisin öz sərişdəsi daxilində verdiyi nəticə qiymətləndirici tərəfindən əsaslandırılmadan dəyişdirilmir. Uyğunsuzluq aşkar edildikdə qiymətləndirici mütəxəssisdən izahat alır və qərarını iş sənədlərində əsaslandırır.

200.03 Riskin pul ölçüsü üzrə məsuliyyət hesabatı imzalayan qiymətləndiricinin üzərində qalır. Mütəxəssislərin, modellərin və süni intellekt alətlərinin istifadəsi bu məsuliyyəti azaltmır.

200.04 Qanunun 15 və 16-cı maddələrinin tələbləri ilə yanaşı qiymətləndirici aşağıdakı hallarda riskin qiymətləndirilməsini aparmır:

(a) o və ya onun qiymətləndirmə təşkilatı qiymətləndirilən riskin daşıyıcısı, sığortaçısı, zəmanət veräni və ya kontragentidir;

(b) o, qiymətləndirilən riskə dair mübahisənin tərəfi ilə Qanunun 16.1-ci maddəsində sifarişçiyə münasibətdə nəzərdə tutulmuş münasibətlərə analoji münasibətdədir;

(c) qiymətləndirmənin nəticəsi onun və ya onun qiymətləndirmə təşkilatının əmlak maraqlarına təsir edir (Qanunun 16.2-ci maddəsi).

200.05 Qiymətləndirici və ya onun qiymətləndirmə təşkilatı sifarişçi üçün risk modelini və ya risk təhlilini hazırlamışdırsa, həmin model və ya təhlilə əsaslanan qiymətləndirmədə bu hal hesabatda açıqlanır. Qanunun 9.2-ci maddəsi üzrə təyinatla aparılan qiymətləndirmədə və ekspertizada belə qiymətləndirici iştirak etmir.

200.06 Xidmət haqqı riskin ölçüsündən və ya ölçünün hər hansı həddə uyğun gəlməsindən asılı ola bilməz.

200.07 Qiymətləndiricinin peşə məsuliyyətinin sığortalanması Qanunun 12.1.8 və 23-cü maddələrinə uyğun həyata keçirilir.

210. Sənədləşdirmə və hesabat

210.01 İş sənədləri AQP QS 4-ün 130-cu bölməsinə uyğun saxlanılır və riskin spesifikasiyasını, istifadə edilmiş məlumatı və onun yoxlanılmasını, risk təhlilinin nəticələrini, modelin təsvirini və yoxlanılmasını, hesablamaları, ekspert rəylərini, həssaslıq təhlilinin və stress testlərinin nəticələrini və daxili yoxlamanın nəticələrini ehtiva edir. Sənədlər başqa qiymətləndiricinin hesablamaları təkrarlamasına imkan verən həcmdə olmalıdır.

210.02 Hesabat Qanunun 10.2-ci maddəsinin və AQP QS 4-ün 50-ci bölməsinin tələblərinə uyğun tərtib edilir və əlavə olaraq aşağıdakıları ehtiva edir:

(a) riskin spesifikasiyası (70.01);

(b) risk ölçüsünün adı, tərifi, etibarlılıq səviyyəsi və ya ssenarisi, risk üfüqü, perspektiv və dəyər bazası;

(c) qiymətləndirilən risklərin siyahısı, qiymətləndirməyə daxil edilməyən risklər və pul ifadəsi mümkün olmayan risklərin təsviri (180.25);

(d) risk təhlilinin istifadə edilmiş nəticələri və onların yoxlanılması (80-ci bölmə);

(e) məlumat mənbələri və ekspert mülahizələri (Qanunun 10.2.8-ci maddəsi, 120-ci bölmə);

(f) tətbiq edilmiş yanaşmalar, metodlar və model, onların seçilməsinin əsaslandırılması (Qanunun 10.2.5-ci maddəsi, 110 və 130-cu bölmələr);

(g) nəzarət mexanizmləri, sığorta və risk ötürülməsi barədə ehtimallar, ümumi və xalis ölçülər (140-cı bölmə);

(h) asılılıq ehtimalları, aqreqasiya qaydası və diversifikasiya effekti (150-ci bölmə);

(i) diskontlaşdırma qaydası və riskin hesablamada bir dəfə nəzərə alınmasının təsdiqi (160-cı bölmə);

(j) həssaslıq təhlilinin və stress testlərinin nəticələri, nəticənin diapazonu və əhəmiyyətli qeyri-müəyyənliklər (170-ci bölmə);

(k) ölçünün adı ilə göstərilmiş nəticə: nöqtə qiyməti və diapazon;

(l) riskin pul ölçüsünün faktiki itkinin proqnozu və ya zəmanəti, sığorta ödənişi, sığorta haqqı, tənzimləyici kapital və ya mühasibat ehtiyatı olmadığı (əgər iş həmin məbləğin müəyyən edilməsi qaydası üzrə aparılmayıbsa) və riskin qəbul edilə bilənliyi barədə rəy olmadığı barədə qeyd (50.15);

(m) bu Standarta uyğunluq bəyanatı və ondan kənarlaşmalar.

210.03 Hesabatın xülasəsində nəticə ölçünün adı, risk üfüqü, etibarlılıq səviyyəsi, perspektiv və ölçünün ümumi və ya xalis olması göstərilməklə təqdim edilir. Bu elementlər göstərilmədən nəticənin xülasədə verilməsi yolverilməzdir.

210.04 "Risk yoxdur", "risk sıfırdır" və ya "itki baş verməyəcək" kimi ifadələr yalnız hesablanmış ölçü göstərilmiş ehtimallar çərçivəsində sıfıra bərabər olduqda və bu ehtimallar göstərildikdə işlədilə bilər. Nəticəyə "zəmanət verilir" və bu mənada digər ifadələr işlədilmir.

210.05 Qanunun 10.4-cü maddəsinə uyğun olaraq hesabatla bağlı mübahisələrə məhkəmə qaydasında baxılır və hesabatda göstərilmiş nəticə məhkəmə tərəfindən etibarsız hesab edilənədək etibarlı sayılır.

A10. "Riskin qiymətləndirilməsi" ifadəsinin iki mənası

A10.01 Bu Əlavə ISO 31000 və IEC 31010-da işlədilən "riskin qiymətləndirilməsi" anlayışını Qanunun 4.1.8-ci maddəsi və bu Standart mənasında riskin qiymətləndirilməsi ilə müqayisə edir və onların əlaqəsini göstərir (50.03).

A10.02 Birinci məna: riskin idarə edilməsi prosesinin mərhələsi. ISO 31000-ə görə riskin qiymətləndirilməsi üç addımdan ibarətdir: riskin müəyyənləşdirilməsi (risklərin aşkarlanması, tanınması və təsviri), riskin təhlili (riskin xarakterinin və səviyyəsinin başa düşülməsi) və riskin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi (təhlilin nəticəsinin risk meyarları ilə müqayisəsi və tədbir barədə qərarın dəstəklənməsi). Onu təşkilatın rəhbərliyi, risk menecerləri və ya məsləhətçilər aparır. Nəticə keyfiyyət, yarı-kəmiyyət və ya kəmiyyət əsaslı ola bilər və məqsədi riskin idarə edilməsi barədə qərarların dəstəklənməsidir. IEC 31010 bu prosesdə istifadə edilən üsulları təsvir edir.

A10.03 İkinci məna: qiymətləndirmə fəaliyyətinin növü. Qanunun 1.1.1 və 4.1.8-ci maddələrinə görə riskin qiymətləndirilməsi qiymətləndirici tərəfindən riskin pul ifadəsində ölçüsünün müəyyən edilməsidir. Onu yalnız qiymətləndirici aparır, nəticə həmişə pul ifadəsində olur və Qanunun 10-cu maddəsinə uyğun hesabatda təqdim edilir. Məqsədi sifarişçinin nəzərdə tutduğu istifadə üçün riskin pul ölçüsünün təqdim edilməsidir.

A10.04 İki məna yeddi meyar üzrə fərqlənir:

(a) predmet: birincidə riskin xarakteri və əhəmiyyəti, ikincidə riskin pul ölçüsü;

(b) icraçı: birincidə risk daşıyıcısı və ya onun cəlb etdiyi şəxslər, ikincidə qiymətləndirici;

(c) nəticənin forması: birincidə risk reyestri, risk matrisi, sıralama və kəmiyyət göstəriciləri, ikincidə adı ilə göstərilmiş pul ölçüsü;

(d) normativ əsas: birincidə könüllü tətbiq olunan milli standartlar, ikincidə Qanun və Milli Qiymətləndirmə Standartları;

(e) məsuliyyət: birincidə daxili idarəetmə məsuliyyəti, ikincidə qiymətləndiricinin Qanunun 23-cü maddəsi üzrə məsuliyyəti;

(f) nəticənin hüquqi statusu: birincinin nəticəsi təşkilatın daxili sənədidir, ikincinin nəticəsi Qanunun 10.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş statusa malikdir;

(g) keyfiyyətə nəzarət: birincidə təşkilatın daxili nəzarəti, ikincidə IVS 100, AQP QS 1 və ekspertiza (AQP QS 25).

A10.05 Birincinin nəticələri ikinci üçün giriş məlumatıdır: riskin müəyyənləşdirilməsi riskin spesifikasiyasının 70.01(c) elementini, riskin təhlili isə ehtimal və nəticə barədə məlumatı təmin edir (80-ci bölmə). Birincinin üçüncü addımı, yəni riskin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi qiymətləndiricinin funksiyası deyil, lakin ikincinin nəticəsi həmin addımda istifadə edilə bilər (50.13).

A10.06 Hesabatda və müqavilədə "riskin qiymətləndirilməsi" ifadəsi bu Standart mənasında işlədilir. ISO 31000 mənasında prosesə istinad edildikdə "ISO 31000 mənasında riskin qiymətləndirilməsi" və ya "risk təhlili" ifadəsi işlədilir. Sifarişçinin tapşırığında ifadənin hansı mənada işlədildiyi aydın olmadıqda qiymətləndirici bunu müqavilə bağlanmazdan əvvəl dəqiqləşdirir.

A10.07 IEC 31010-da şərti riskə məruz dəyər "gözlənilən itkilər (ES)" də adlandırılır. Bu Standartda gözlənilən itki (40.13) ilə qarışdırılmaması üçün həmin ölçü yalnız ŞRMD adlanır (40.15).

A20. Riskin pul ölçüləri: hesablama məntiqi və seçim meyarları

A20.01 Bu Əlavə 90-cı bölmədə müəyyən edilmiş ölçülərin hesablanma məntiqini, tətbiq hallarını, tələb olunan minimal məlumatı və məhdudiyyətlərini göstərir. Düsturlarda p ehtimalı, L itkini, t dövrü, α etibarlılıq səviyyəsini, DF(t) isə t dövrünə aid diskont vuruğunu bildirir.

A20.02 Gözlənilən itki. Hesablama: mümkün itkilərin hər birinin onun ehtimalına hasilinin cəmi, yəni Gİ = Σ p(i) × L(i); kəsilməz paylanmada itkinin riyazi gözləməsi. Tətbiq: qiymət hesablamaları (sığorta tarifi istisna olmaqla, 30.01(a)), mühasibat ehtiyatları (190.02), riskin ötürülməsi dəyərinin əsas hissəsi, variantların müqayisəsi. Minimal məlumat: itkinin baş verməməsi ehtimalı da daxil olmaqla ssenarilər və ya paylanma. Məhdudiyyət: paylanmanın quyruğunu əks etdirmir (90.04).

A20.03 Kredit riski üzrə gözlənilən itki. Hesablama: Gİ = PD × LGD × EAD. Çoxillik üfüqdə Gİ = Σ PD(t) × LGD(t) × EAD(t) × DF(t), burada PD(t) t ilində şərtsiz marjinal defolt ehtimalıdır, yəni əvvəlki illərdə defolt baş vermədən t ilində defolt ehtimalı. Tətbiq: kredit portfelləri, debitor borcları, zəmanətlər. Minimal məlumat: defolt tərifi, ehtimalın mənbəyi, təminatın realizə dəyəri, istifadə edilməmiş limitlər. Məhdudiyyət: borcalanlar arasında korrelyasiyanı və konsentrasiyanı əks etdirmir.

A20.04 RMD. Hesablama: RMD(α) itki paylanmasının α kvantilidir, yəni itkinin onu aşmaması ehtimalının ən azı α olduğu ən kiçik məbləğdir. Tətbiq: bazar riski, kapital tələbi, limitlər. Minimal məlumat: paylanma, α və risk üfüqü. Məhdudiyyət: α səviyyəsindən kənar itkilərin miqyasını göstərmir və ayrı-ayrı RMD-lərin cəmi aqreqasiya edilmiş RMD-nin yuxarı həddi olmaya bilər (150.04(c)).

A20.05 ŞRMD. Hesablama: ŞRMD(α) α ilə 1 arasındakı etibarlılıq səviyyələri üzrə RMD-nin orta qiymətidir; kəsilməz paylanmada o, RMD(α)-nı aşan itkilərin orta qiymətinə bərabərdir. Tətbiq: quyruq riskləri, aqreqasiya, kapital tələbi. Minimal məlumat: paylanmanın quyruğu barədə məlumat. Məhdudiyyət: quyruq məlumatına və paylanma ehtimalına həssasdır.

A20.06 Gözlənilməyən itki. Hesablama: RMD(α) və ya ŞRMD(α) ilə Gİ arasındakı fərq. Tətbiq: iqtisadi kapital və risk marjası. Məhdudiyyət: əsas götürülmüş ölçünün məhdudiyyətlərini daşıyır.

A20.07 Orta illik itki və təkrarlanma dövrü üzrə itki. Hesablama: OİL = Σ (hadisənin illik tezliyi × hadisə üzrə orta itki); T illik təkrarlanma dövrü üzrə itki illik aşılma ehtimalı 1 ÷ T olan itkidir. Tətbiq: təbii və katastrofik risklər. Minimal məlumat: hadisə kataloqu və ya tezliklər, zəiflik funksiyası, məruzqalma. Məhdudiyyət: iqlim dəyişikliyi şəraitində tarixi tezliklərin təmsilçiliyi azalır (120.04, 160.08).

A20.08 MMİ və EMİ. Hesablama: müəyyən edilmiş ağır ssenaridə zədələnən obyektlərin itkilərinin cəmi; MMİ-də aktiv nəzarət mexanizmləri işləmir, EMİ-də onlar normal işləyir. Tətbiq: sığorta təminatının həddi barədə qərar üçün məlumat, fövqəladə hallar planlaşdırması, konsentrasiyanın təhlili. Minimal məlumat: ssenarinin təsviri, təsir zonası, nəzarət mexanizmləri. Məhdudiyyət: ehtimalı göstərmir (90.09).

A20.09 Riskin ötürülməsi dəyəri. Hesablama: Gİ-nin cari dəyəri, risk marjasının cari dəyəri və ötürülmə xərclərinin cəmi. Tətbiq: zəmanət və risk ötürülməsi müqavilələrinin qiyməti, öhdəliklərin bazar iştirakçısının perspektivindən ölçülməsi. Minimal məlumat: Gİ, kapital tələbi və ya bazar kalibrləməsi, xərclər. Məhdudiyyət: risk marjasının müəyyən edilməsi metodundan asılıdır (90.11).

A20.10 Risk marjası (kapital dəyəri metodu). Hesablama: RM = KD × Σ K(t) × DF(t+1), burada KD kapital dəyəri dərəcəsi (riskli kapitala tələb olunan gəlirliliyin risksiz dərəcədən artıq hissəsi), K(t) isə t dövrünün əvvəlində riskin daşınması üçün tələb olunan kapitaldır. Tətbiq: uzunmüddətli risk mövqeləri və öhdəliklər. Minimal məlumat: hər dövr üzrə kapital tələbi, kapital dəyəri dərəcəsi, diskont dərəcələri. Məhdudiyyət: nəticə kapital dəyəri dərəcəsinin seçiminə həssasdır (90.12).

A20.11 Riskin azaldılması tədbirinin pul effekti. Hesablama: gözlənilən itkinin və ya riskin ötürülməsi dəyərinin tədbirdən əvvəlki və sonrakı cari dəyərləri arasındakı fərqdən tədbirin xərcinin cari dəyəri çıxılır; RMD və ya ŞRMD-nin azalması kapital dəyəri vasitəsilə nəzərə alınır (90.15). Tətbiq: variantların müqayisəsi (xərc-fayda təhlili, IEC 31010, B.9.2). Minimal məlumat: hər iki vəziyyət üzrə eyni ölçü və tədbirin xərcləri. Məhdudiyyət: nəticə variant seçimi barədə tövsiyə deyil (50.13).

A20.12 Ölçü sifarişin sualına görə aşağıdakı kimi seçilir:

(a) orta hesabla itkinin qiymətə və ya mühasibat ehtiyatına daxil edilməsi tələb olunduqda gözlənilən itki;

(b) pis ssenaridə itkinin ödənilməsi üçün kapital, limit və ya dayanıqlıq qiymətləndirildikdə RMD və ya ŞRMD, quyruq riskləri əhəmiyyətli olduqda isə ŞRMD;

(c) ehtimal qiymətləndirilə bilmədikdə və ya ən ağır ağlabatan hadisə üzrə qərar qəbul edildikdə MMİ, EMİ və ya ssenari itkisi;

(d) təbii və katastrofik risklərdə OİL və təkrarlanma dövrü üzrə itki;

(e) riskin başqa şəxsə ötürülməsi, zəmanətin və ya öhdəliyin bazar iştirakçısının perspektivindən ölçülməsi tələb olunduqda riskin ötürülməsi dəyəri;

(f) risk tədbirlərinin variantları müqayisə edildikdə riskin azaldılması tədbirinin pul effekti;

(g) maliyyə hesabatlılığında çərçivənin müəyyən etdiyi ölçü (190.02).

A30. Risk növləri üzrə ölçmə xəritəsi

A30.01 Bu Əlavə 180-ci bölmədə göstərilən risk növləri üzrə tipik məruzqalmanı, əsas ölçünü, əsas metodu və əsas məlumat mənbəyini göstərir. Göstərilən ölçü və metodlar tipikdir və sifarişin məqsədinə uyğun olaraq dəyişdirilə bilər.

A30.02 Fiziki itki və zədələnmə (180.02). Məruzqalma: risk zonası üzrə əmlakın bərpa dəyəri və ya bazar dəyəri. Ölçü: Gİ, EMİ, MMİ. Metod: tezlik və şiddət modeli, ssenari. Məlumat: itki tarixçəsi, texniki baxış, yanğın təhlükəsizliyi sənədləri.

A30.03 Təbii hadisələr (180.03). Məruzqalma: coğrafi zonalar üzrə əmlak portfeli. Ölçü: OİL, təkrarlanma dövrü üzrə itki. Metod: katastrofik model. Məlumat: seysmik, hidroloji və meteoroloji məlumatlar, konstruksiyanın xüsusiyyətləri.

A30.04 İqlim (180.04). Məruzqalma: əmlak, gəlir axınları, aktivlər portfeli. Ölçü: ssenari itkiləri, uzunmüddətli Gİ. Metod: iqlim ssenariləri. Məlumat: açıqlanmış iqlim ssenariləri, tənzimləyici planlar və karbon qiymətləri.

A30.05 Mülki, məhsul və peşə məsuliyyəti (180.05, 180.06). Məruzqalma: fəaliyyətin həcmi, üçüncü şəxslərin əmlakı və sayı, məhsul partiyaları. Ölçü: Gİ, ŞRMD, ssenari itkisi. Metod: tezlik və şiddət modeli, iddiaların inkişafı. Məlumat: iddia tarixçəsi, hüquqi rəy.

A30.06 Ekoloji risk (180.07). Məruzqalma: çirklənmə mənbələri və təsir zonası. Ölçü: ssenari itkisi, Gİ. Metod: ssenari, ISO 14008 metodları. Məlumat: ekoloji ekspertiza, monitorinq məlumatları, normativ hesablama qaydaları.

A30.07 Texnogen qəza (180.08). Məruzqalma: təhlükəli obyekt, təsir zonasındakı əmlak və şəxslər. Ölçü: EMİ, MMİ, Gİ. Metod: HAZOP, LOPA, hadisə və nasazlıq ağacları. Məlumat: təhlükəsizlik bəyannaməsi.

A30.08 Əməyin mühafizəsi və peşə sağlamlığı (180.09). Məruzqalma: işçilərin sayı, iş yerləri və onlardakı təhlükəli və zərərli amillər, əmək haqqı fondu. Ölçü: Gİ, ssenari itkisi. Metod: tezlik və şiddət modeli, insanın etibarlılığının təhlili, xərc-fayda təhlili. Məlumat: bədbəxt hadisələrin və peşə xəstəliklərinin uçotu, iş yerlərində əmək şəraitinin qiymətləndirilməsinin nəticələri, sığorta müqaviləsi.

A30.09 Kredit və kontragent (180.10). Məruzqalma: tələblər, kreditlər, zəmanətlər, törəmə alətlər üzrə kontragent mövqeləri. Ölçü: Gİ, portfel üzrə ŞRMD. Metod: PD × LGD × EAD, portfel modeli. Məlumat: reytinqlər, defolt statistikası, təminatın qiymətləndirilməsi.

A30.10 Bazar (180.11). Məruzqalma: maliyyə alətləri və əmtəə mövqeləri. Ölçü: RMD, ŞRMD. Metod: tarixi simulyasiya, analitik üsul, Monte Karlo simulyasiyası. Məlumat: bazar qiymətləri və kotirovkalar.

A30.11 Likvidlik (180.12). Məruzqalma: aktivlər və öhdəliklərin ödəniş qrafiki. Ölçü: realizə itkisi, maliyyələşmə çatışmazlığının xərci. Metod: ssenari. Məlumat: bazarın dərinliyi, realizə müddətləri.

A30.12 Əməliyyat və fırıldaqçılıq (180.13). Məruzqalma: proseslər, sistemlər, əməliyyatların həcmi. Ölçü: Gİ, ŞRMD. Metod: itki paylanması yanaşması, ssenari təhlili. Məlumat: itki hadisələri bazası.

A30.13 Kiber (180.14). Məruzqalma: informasiya sistemləri, məlumat bazaları və onlardan asılı gəlir. Ölçü: ssenari itkisi, Gİ. Metod: ssenari təhlili, məlumatların mühafizəsinə təsirin təhlili. Məlumat: insident statistikası, sistemlərin arxitekturası.

A30.14 Biznesin fasiləsi (180.15). Məruzqalma: ümumi mənfəət, kritik proseslər. Ölçü: ssenari itkisi, Gİ. Metod: biznesə təsirin təhlili. Məlumat: maliyyə hesabatları, fəaliyyətin bərpası planları.

A30.15 Layihə və investisiya (180.16). Məruzqalma: xərc smetası, layihənin pul axınları. Ölçü: persentillər, xalis cari dəyərin paylanması. Metod: Monte Karlo simulyasiyası, S-əyriləri, qərar ağacı. Məlumat: smeta, iş qrafiki, bazar proqnozları.

A30.16 Müqavilə, təchizat zənciri və konsentrasiya (180.17, 180.18). Məruzqalma: müqavilə məbləğləri və təchizat həcmləri. Ölçü: Gİ, ssenari itkisi. Metod: ssenari, kontragentin kredit modeli. Məlumat: müqavilələr, kontragentlərin maliyyə vəziyyəti.

A30.17 Hüquqi və tənzimləyici (180.20, 180.21). Məruzqalma: iddia məbləğləri və sanksiyalar. Ölçü: ssenari ağacı üzrə Gİ, ən ehtimal olunan nəticə. Metod: qərar ağacı. Məlumat: hüquqi rəy, məhkəmə təcrübəsi.

A30.18 Ölkə və siyasi (180.22). Məruzqalma: xaricdəki aktivlər və pul axınları. Ölçü: ssenari itkisi. Metod: ssenari. Məlumat: ölkə reytinqləri, sanksiya rejimləri.

A30.19 Zəmanət və şərti öhdəliklər (180.23). Məruzqalma: zəmanət və ya təminat məbləği. Ölçü: Gİ, riskin ötürülməsi dəyəri. Metod: PD × LGD × EAD, bazar komissiyaları ilə müqayisə. Məlumat: borclunun kredit keyfiyyəti, reqres imkanları.

A40. IEC 31010 üsullarının qiymətləndirmədə istifadəsi

A40.01 Bu Əlavə IEC 31010-un B Əlavəsində təsvir olunmuş üsul qruplarının riskin qiymətləndirilməsində verdiyi məlumatı və onların nəticəsinin riskin pul ölçüsü kimi istifadə edilə bilib-bilməməsini göstərir (80.08).

A40.02 B.1. Maraqlı tərəflərin və ekspertlərin fikirlərinin öyrənilməsi üsulları (Delfi metodu, nominal qrup metodu, strukturlaşdırılmış və yarımstrukturlaşdırılmış müsahibələr, sorğular). Ehtimal və nəticə qiymətlərinin strukturlaşdırılmış qaydada toplanmasını təmin edir (120.06). Pul ölçüsü vermir, onun girişlərini təmin edir.

A40.03 B.2. Risklərin müəyyənləşdirilməsi üsulları (yoxlama siyahıları və taksonomiyalar, FMEA və FMECA, HAZOP, ssenari təhlili, SWIFT). Riskin spesifikasiyasının 70.01(c) elementini və ssenariləri təmin edir. FMECA-nın riskin prioritet nömrəsi (RPN) və matrisə əsaslanan kritiklik dərəcəsi sıralı şkaladır və pul ölçüsü deyil; nasazlıq tezlikləri və nəticələrin kəmiyyət göstəriciləri əsasında hesablanmış kritiklik isə tezlik girişi kimi istifadə edilə bilər (B.2.3).

A40.04 B.3. Risk mənbələrinin və səbəblərinin müəyyənləşdirilməsi üsulları (“Cindynic” yanaşması, İşikava təhlili). Ümumi səbəbləri və asılılıqları müəyyən edir (150.02). Pul ölçüsü vermir.

A40.05 B.4. Nəzarət mexanizmlərinin təhlili üsulları (“kəpənək-qalstuk” təhlili, HACCP, LOPA). Nəzarət mexanizmləri barədə ehtimalların əsaslandırılmasını təmin edir (140.02). LOPA hadisənin tezliyinin mühafizə təbəqələri ilə azalmasını kəmiyyətcə qiymətləndirir və tezlik girişi kimi istifadə olunur.

A40.06 B.5. Nəticələrin və ehtimalların başa düşülməsi üsulları (Bayes təhlili və Bayes şəbəkələri, biznesə təsirin təhlili, səbəb və nəticə təhlili, hadisə və nasazlıq ağacları, insanın etibarlılığının təhlili, Markov təhlili, Monte Karlo simulyasiyası, məlumatların mühafizəsinə təsirin təhlili). Ehtimalların və nəticələrin kəmiyyət modelləşdirilməsini təmin edir və gözlənilən itkinin, RMD-nin və ŞRMD-nin hesablanması üçün əsas alətlərdir. Monte Karlo simulyasiyası paylanmaların birləşdirilməsinin əsas üsuludur (150.03).

A40.07 B.6. Asılılıqların və qarşılıqlı təsirlərin təhlili üsulları (səbəb və nəticə əlaqələrinin xəritələşdirilməsi, çarpaz təsir təhlili). Asılılıq strukturunun müəyyən edilməsini təmin edir (150.02). Çarpaz təsir təhlili şərti ehtimalları kəmiyyətcə verə bilər.

A40.08 B.7. Risk ölçüsünü göstərən üsullar (toksik risklərin qiymətləndirilməsi, RMD, ŞRMD). RMD və ŞRMD bilavasitə riskin pul ölçüləridir (90.05, 90.06). Toksik risklərin qiymətləndirilməsi doza və effekt əlaqəsi vasitəsilə sağlamlıq nəticələrinin ehtimalını verir və onun pul ifadəsi 180.24-ə tabedir.

A40.09 B.8. Riskin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi üsulları (ALARP və SFAIRP, T-S diaqramları, Pareto diaqramı, etibarlılığa əsaslanan texniki xidmət, risk indeksləri). Riskin əhəmiyyəti barədə qərarlar üçündür və qiymətləndiricinin funksiyası deyil (80.06). T-S diaqramları ictimai riskin təqdim edilməsi üçün istifadə edilə bilər (150.08). Risk indeksləri pul ölçüsü deyil (50.11).

A40.10 B.9. Variantlar arasında seçim üsulları (xərc-fayda təhlili, qərar ağacı, oyunlar nəzəriyyəsi, çoxmeyarlı təhlil). Xərc-fayda təhlili və qərar ağacı pul ifadəli nəticə verir və riskin azaldılması

tədbirinin pul effekti (90.15), hüquqi risk (180.20) və layihə riski (180.16) üçün istifadə olunur. Çoxmeyarlı təhlilin nəticəsi bal şəklindədir və pul ölçüsü deyil.

A40.11 B.10. Qeydə alma və hesabatvermə üsulları (risk reyestrləri, nəticə və ehtimal matrisi, S-əyriləri). Risk reyestri qiymətləndirilən risklərin siyahısının mənbəyidir (80.01). Risk matrisi yalnız prioritetləşdirmə üçün istifadə olunur və pul ölçüsünə çevrilmir (50.11, 80.05). S-əyriləri kumulyativ paylanmanı göstərir və layihə riskində persentillərin təqdim edilməsi üçün istifadə olunur (180.16).